

TBMM

MİLLİ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ KOMİSYONUNA

02/10/2025

ÖZGÜRLÜK İÇİN HUKUKÇULAR DERNEĞİ

ozgurlukicinhukukcular.org

Yenişehir Mah. Lise Cad. Evran Apt.
Kat:5/6 Yenişehir/DİYARBAKIR

TBMM MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ KOMİSYONUNA

02.10.2025

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	2
GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİMİZ	
A.YARGI BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞI İLE YARGININ SİYASALLAŞMASI.....	3
B.TÜRKİYEDE ANADİL HAKKININ KULLANIMINDAKİ ENGELLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	7
C.SAVAŞIN YARATTIĞI EKOLOJİK YIKIM VE İHLALLER.....	15
D.TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER.....	21
E.CENAZELERE YAPILAN SALDIRILAR VE GÖMÜLME HAKKI.....	26
F.UMUT HAKKI.....	27
G.HAPİSHANELERDE MEVZUATTAN VE UYGULAMALARDAN KAYNAKLANAN HAK İHLALLERİ.....	31
H.KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE YARGIDAKİ/HUKUKTAKİ YANSIMALARI.....	38
İ.KAYYIM REJİMİ VE YEREL YÖNETİMLER.....	46
J.TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDEKİ ÇEKİNCELERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRME.....	49
SONUÇ.....	53

GİRİŞ

Özgürlük için Hukukçular Derneği olarak 15 yılı aşkındır ülkedeki insan hakları demokrasi ve barış mücadelesine, mesleğimizin getirdiği yasal ve etik sorumluluklar bağlamında destek olmak amacıyla çalışıyoruz.

Derneğimiz, 2016 yılında KHK ile kapatılan dernekler arasında olup; ardından yaptığımız yasal başvurularla faaliyetlerine resmi olarak geri dönmüştür. Bu bağlamda yaşanan hukuksuzlukların doğrudan mağduru olan derneğimiz, yıllar içinde hukuki destek verdiği toplumsal örgütlenmelerden aldığı hak perspektifi ile yaşanan hukuksuzluklara ilişkin çözüm önerilerini geliştirmiştir.

İçerisinde yaşadığımız coğrafya, insanlığa ait ilk kültürel ve toplumsal değerlerin ortaya çıkışına ve gelişimine, halkların ittifak temelinde birlikte yaşayabildiği koşullara beşiklik etmişken; azami iktidar ihtiyacının ve emperyalizmin desteklediği milliyetçiliğin Ortadoğu’da inşa ettiği kaos hali yüzyıllardır sürmektedir. Halklar için birlikte yaşama koşullarını inşa etmekten ve yaratılan toplumsal değerlerin korunmasından uzak bu koşullar, katliamdan, asimilasyondan, eko-kırımdan, kadın-kırımından, antidemokratik yönetimden başka bir şey ifade etmemektedir.

İnkâr, imha ve asimilasyon rejimi kapsamında gerçekleştirilen katliamlar, halka öncülük edenlerin hukuksuz yargılamalarla idam edilmesi, hafızasızlaştırma ve hakikatsizleştirme üzerine inşa edilen devlet kurumsallaşması, Anadolu ve Mezopotamya’da var olan birçok halkın dilinin, kültürünün, tarihinin tek bir kimliğe özgülmesi, asimilasyon, inkâr ve imha uygulamaları, 90’lı yıllarda OHAL uygulamaları, köylerin yakılması ve boşaltılması, faili meçhul cinayetler, asit kuyuları, gözaltındaki tecavüz ve işkence, yargısız infazlar, gazetelerin ve siyasi partilerin bombalanması, çocukların yatılı bölge okulları ile kimliksizleştirilmesi, geliştirilen işbirlikçilik ve bitip tükenmeyen psikolojik baskının yaşandığı ağır travmalar ile devam etmiştir.

Geldiğimiz noktada barış ve demokratik toplum çağrısıyla birlikte üzerinde yaşadığımız coğrafyada halkların, kimliklerin, inançların, cinsiyetlerin ve ekolojinin birlikte yaşayabileceği eşit ve özgür koşulları inşa etme fırsatı gelişmiştir.

Derneğimiz, bu fırsatı ülkenin demokratikleşmesi için oldukça önemli görmekte olup; TBMM çatısı altında ”*Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi*” ‘nun kurulmasını ve komisyonun çalışmalarını süreklilikle yürütmesini anlamlı ve değerli bulmaktayız.

Komisyonun görev ve çalışmalarının kapsamını, belli başlı temel sorunların aşılarda ortadan kaldırılabilmesi için yasa tasarıları hazırlamak, bu süreci kamuoyuna doğru temelde anlatmak ve demokrasi kültürünün iyi bir örneği olarak siyaset dünyasına bir rol modeli oluşturmak olarak değerlendirmekteyiz. bu çerçevede, Komisyona dair beklentileri komisyona iletip; Özgürlük İçin Hukukçular Derneği olarak görüş ve önerilerimizi, beklentilerimizi komisyona yazılı ve sözlü olarak iletmeyi tarihi bir sorumluluk olarak ele almaktayız.

GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİMİZ

Dernek olarak çalışma dönemlerimiz boyunca karşılaştığımız yasal sorun ve çözümlerini, komisyonun önüne koyduğu çerçevede bakımından aşağıda ele alarak görüş ve önerilerimizi sizlerle paylaşmak istiyoruz.

A. YARGI BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞI İLE YARGININ SİYASALLAŞMASI

1. Yargının Siyasallaşması Bağlamında Siyasi Davalar Ve Politik Yargılamalar

Türkiye’de toplumsal davalar, politik yargılamalar olarak kabul edilerek; siyasal iktidar ile yargı ilişkisi düzleminde değerlendirilmesi gereken yargılamalardır. Siyasal iktidar yargı ilişkisini de yargı bağımsızlığı kavramından bağımsız ele almak konuyu kanımızca eksik bırakacaktır. Bu sebeple öncelikle politik yargılamaları ele aldık.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana her zaman ülke kamuoyunda bir toplumsal dava gerçekliği bulunmaktadır. Şeyh Sait, Seyit Rıza, 49’lar davası, Aydınlar Dilekçesi davası gibi örnekler başta olmak üzere ülkenin aydınlarının, siyasetçilerinin, gazetecilerinin, hukukçularının ve sivil toplum örgütü çalışanlarının ve tabi daha nice kesimlerin yargılamaları günümüze kadar artarak devam etmiştir.

Her dönemin bu politik davalarının yargılamaları da istisnai rejime tabi istisnai mahkemelerde görülmüş, doğal bir yargılama hiçbir zaman yapılmamıştır. Yargılamalar; İstiklal Mahkemeleri, Askeri Mahkemeler, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, TMK ile Yetkili Özel Mahkemeleri, İhtisas Mahkemeleri aracılığıyla yani her dönem farklı isimler ile de olsa her zaman istisnai usullerle yapılmaktadır.

Ülke tarihinde açıkça görülmekte olan ve neredeyse ülkedeki her siyasi kesim tarafından farklı zamanlarda yüksek sesle söylenip eleştirilen; siyasal iktidarların muhalifi olan kişiler ve kolektif oluşumların farklı seslerinin bastırılmasına karşı yargı eliyle yapılan hamleler, iktidarlar tarafından her dönem, en çok kullanılan yol olmuştur. Bugün de aynı uygulamalar devam etmektedir. Bu durum, ülkenin toplumsal dava gerçekliğini ve yargı iktidar ilişkisini ortaya koymakla beraber yargı bağımsızlığına ilişkin kaygıların ve kamuoyunun yargıya güvensizliğini artıran en önemli sebeplerdendir.

2. Yargı Bağımsızlığı Ve Tarafsızlığı

Yargı bağımsızlığı yönünden birçok sorunlu alan olmakla birlikte öncelikli olarak şekilsel görünüş itibari ile yani kanuni açıdan yargı bağımsızlığı ciddi anlamda problemli bir görünüme sahiptir. Görünümün yasal sebeplerinin başında; Anayasa Mahkemesi’nin teşekkülünde siyaset kurumunun doğrudan etkisi ile Hâkim ve Savcılar Kurulunun (HSK) teşkilat yapısında siyaset kurumunun başkan ve başkan yardımcısı seviyesinde konumlanmış olması gelmektedir. Bu durum şekli görünüş itibari ile yargı bağımsızlığını zedelemektedir.

Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerinin, kanunların anayasaya aykırılıklarını denetleyen, siyasi partilerin kapatılmasından, milletvekilliklerinin düşürölmesine değin geniş bir görev alanında faaliyet gösteren; ayrıca Cumhurbaşkanı ve üst düzey devlet yetkililerini Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisine sahip bir mahkemedir. Ancak Mahkeme'nin kuruluşunda ve özellikle 2010 ve 2017 Anayasa değişiklikleri sonrasında, siyaset kurumunun Mahkeme üzerindeki güçlü etkisi gözlerden kaçmamaktadır. 15 üyeli mahkemenin 12 üyesi hiçbir objektif kritere ve denetime tabi olmaksızın, aynı zamanda bir siyasi partinin lideri de olan; Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Geri kalan 3 üye ise yine siyaset kurumunun etkin olduğu yasama organı tarafından seçilmektedir.

Diğer taraftan yargı bağımsızlığının en temel kurumlarından biri olan Hâkim ve Savcılar Kurulu¹ 13 üyeden oluşmakta olup ; hâkim ve savcılarının mesleğe alınmaları, atanmaları, yüksek mahkemelere seçilmeleri, disiplin işlemleri ve meslekten çıkarılmaları gibi son derece önemli görevleri yerine getirmektedir. Ancak bu yapıda da siyaset kurumunun güçlü etkisi görölmektedir. Zira kurulun Başkanı Adalet Bakanı olup; diğer üyeleri ise Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin bir gereği olarak (halen bir siyasi partinin başkanı olan) Cumhurbaşkanı'nın talimatlarına tabi olarak çalışmak zorunda olan Adalet Bakanı ve Bakan Yardımcısı ise kurulun tabii üyeleridir. Bunun yanı sıra hiçbir objektif kritere ve denetime tabi olmaksızın Cumhurbaşkanı 4 üye daha seçebilmektedir. Bunlara ek olarak tamamen siyaset kurumunun (halen Cumhurbaşkanının başkanlığını yaptığı siyasi partinin çoğunlukta olduğu) TBMM tarafından 7 üye daha seçilmektedir.

Kanımızca, yukarıda detaylıca açıkladığımız bu tablo, yargının siyaset kurumunun etkisine en üst dereceden maruz kaldığı, hiçbir yoruma ya da değerlendirmeye gerek olmaksızın yargının şeklen bağımsız olmadığı göstermektedir.

Yasa ile doğrudan düzenlenmeyen ancak teamöl haline gelen bazı uygulamalar da toplumun nezdinde yargı bağımsızlığını ortadan kaldırmaktadır. Misal; kamuya ait kadrolarda, siyasal iktidarın eğilimlerine uygun hâkim ve savcılarının istihdamı idari bir gelenek halini almıştır. Sadece hâkim – savcı kadroları değil tüm kamu bürokrasisi bu gelenek doğrultusunda oluşturulmaktadır. Nitekim Cumhuriyet döneminin tamamında kadroların büyük ölçüde ideolojik referanslar doğrultusunda belirlendiğini söylemek de mümkündür.

Türkiye'de hâkim ve savcı seçimlerinde mülakat sınavının etkinliği, seçim süreçlerinin şeffaf olmayışı, bu belirlemelere karşı etkili bir yargı yolunun bulunmayışı, seçim komisyonunda yer alan Adalet Bakanlığı bürokratlarının artık herhangi bir koruma sağlamayan hâkimlik teminatı dışında bir güvencelerinin bulunmayışı; hâkim aday seçimlerinin denetimden uzak bir şekilde yapılması sonucunu doğurmaktadır. Bu zamana kadar kamuoyuna yansıyan mülakat usulsüzlüklerine ilişkin ise etkili bir soruşturma yürütölmemiştir. Kısaca değindiğimiz bu ve benzeri uygulamalar ise siyaset yargı ilişkisinin ne kadar geçişken olduğunu, siyasal iktidar yargı ilişkisinin ne kadar iç içe olduğunu açıkça göstermekte olup; bu hususlar, toplumda

¹ *HSK'nin 2017 değişiklikleri öncesi adı Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu'dur.

yargıya karşı güvensizlik yaratmakta ve yargı bağımsızlığını, tarafsızlığını ortadan kaldırmaktadır.

Tüm bu açıklamalar ışığında, yargının kurucu kurumlarına atama koşullarının kanunda düzenlenme şekli ile hâkim/savcıların ideolojik tercihlerle göreve alınmalarının temel problem olarak önümüzde durduğu açıktır. Nitekim toplumsal davaların yargılama süreçlerindeki tutum ve davranışlar ile yargılamalarda karşılaşılan hakkaniyetli ve adil olmayan kararlar bu ilişkinin görünen somut sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki yakın tarihte gerek kamuoyuna yansıyan toplumsal davalarda gerekse de kamuoyuna yansımayan davalarda mahkemelerin hukuk kurallarından ziyade siyasal iktidarın taleplerini karşılar kararlar vermesi yargı iktidar ilişkisine ve yargının bağımsız olmayışına emsal olmakta, siyasal iktidarın taleplerinden farklı kararlar veren yargıçlar görevlerinden alınmakta, haklarında soruşturma başlatılmakta ve görev yerleri değiştirilmektedir.

YASAL VE KURUMSAL ÖNERİLERİMİZ

1. Bağımsız ve tarafsız bir yargı görünümünün ve içeriğinin sağlanması için birincil işlem olarak; Hâkim ve Savcılar Kurulu'nun (değişiklik öncesi adı ile Hâkim ve Savcılar Yüksek), yapısı, çalışma biçimleri ve özellikle üye belirleme yönteminin değiştirilmesi gerekmektedir.
2. İnsan hakları temel metinlerinin uygulanmasının sağlanması için hâkim ve savcıların denetlenmesinin yolunun açılması, soruşturma süreçlerinin denetlenmesi ve etkin soruşturmanın yapılmasının sağlanması için bu mekanizmaların aktif olarak çalıştırması gerekmektedir.
3. İnsan hakları temel metinleri esas alınarak cezasızlık uygulamalarına karşı yasal yaptırımların düzenlenmesi, özellikle yaşam hakkı ve işkence gibi konularda zamanaşımı, etkin soruşturma ve kovuşturma yapılmaması gibi cezasızlığa sebebiyet veren hususların denetlenmesi ve cezasızlığı sistematikleştiren bu hususlarda uygulayıcı olanların cezalandırılmasına yönelik yeni mekanizmalar oluşturulması gerekmektedir.

Bunlarla birlikte; her ne kadar kamuoyunda, devam eden süreç nedeniyle sürece uygun bir özel yasanın çıkarılması tartışılıyor olsa ve bu PKK örgütünün feshi, örgüt militanlarının demokratik topluma entegre olması açısından bir kolaylık sağlasa da mevcut Terörle Mücadele Yasası; modern ceza ve infaz hukukuna uygun olmayıp kanımızca öncelikle bu yasanın kaldırılması gerekmektedir. Önerilen şekilde kaldırılmaması durumunda ise mevcut bazı maddelerinin mülga edilmesi, bazı maddelerinin de revize edilmesi gerekmektedir. Özetle;

4. 3713 Sayılı Terörle Mücadele Yasası'nın 17. maddesinin ***“Bu Kanun kapsamına giren suçlardan mahkûm olanlar hakkında, koşullu salıverilme ve denetimli serbestlik tedbirinin uygulanması bakımından 13/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 107 nci maddesinin dördüncü fıkrası ile 108 inci maddesi hükümleri uygulanır.”*** şeklinde değişikliği öngörülebilir.

5. Anayasa Mahkemesi 2023/132 E. ve 2023/183 K ve 2024/81 E. ve 2024/189 K. Sayılı iptal kararında ve AİHM, Zülküf Murat Kahraman/Türkiye, Gülcü/Türkiye, Işıklı/Türkiye ihlal kararlarında “Örgüt Adına Suç İşleme” suçunun kanunilik unsuru taşımadığı, öngörülebilir olmadığı, protesto ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini belirtilmiştir. Bu kapsamda; 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun 2. maddesinde yer alan; “*Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu sayılır*” fıkrası mülga edilmelidir.
6. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu sistematğinde örgüt gücü kullanılarak suç işlenmesi durumunda suçun nitelikli haline vücut vererek cezanın artırıcı sebebi olması, örgüt adına suç işleyen failin örgüt ile bir bağı yokken örgüt üyesi olarak kabul edilip cezalandırılması ve infazın terör suçlusu olarak yapılması TCK sistemine ve yukarıda belirtilen kararlara aykırılık taşıdığından değişiklik önerisi yapılmaktadır.
7. 3713 Sayılı yasanın 4. maddesi kaldırılmalıdır. Mevcut düzenleme 9/6/2006 Tarihli ve 5532 Sayılı Kanun’un üçüncü maddesi ile getirilmiştir. Örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenebilen suçlarda belirtilen suçlara dair 5237 Sayılı TCK sistemine uygun olarak suç hükümlerinde ek fıkra şeklinde nitelikli hal olarak düzenlenmesi yolu mümkün iken; 3713 Sayılı Yasada Terör Suçu olarak düzenlenmesi, infazının terör suçlarına mahsus olması ve aynı kanunun m.5/1 fıkrasına göre verilen cezada yarı oranında artırım yapılması, TCK’nın “*Adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi*” başlıklı m. 3/1 fıkrasındaki “*..Suç işleyen kişi hakkında işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunur.*” kuralına aykırılık taşımaktadır. Ayrıca 3713 Sayılı Yasa Kapsamında “*örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suç*”, “*irtibat*”, “*örgüt mensubu*”, “*örgüt mensubu suçlu*”, “*iltisak*” gibi kavramlar Türk Ceza Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ile Terörle Mücadele Kanunu hükümlerinde belirli, çelişkisiz ve birbiri ile uyumlu hale getirilmemiş, yine “*örgüte yardım*” ve “*örgüt adına suç işleme*” kavramları öngörülebilir, belirli ve bilinir şekilde düzenlenmemiştir.

AİHM’ in 07.12.2021 Tarihli ve 14606/18 başvuru numaralı kararı, 15669/20 Yalçınkaya/Türkiye Kararı, Demirtaş/Türkiye Kararı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin Mukadder Alakuş başvurusu üzerine 26.07.2022 tarihli görüşü ve Venedik Komisyonu’nun 15.03.2016 Tarihli Raporu da incelendiğinde; silahlı örgüt suçlarını düzenleyen TCK 314. Maddesinin tatbiki için süreklilik, çeşitlilik, yoğunluk ve organik bağ şeklinde kıstaslara başvurulmasının kanunu öngörülebilir ve erişilebilir hale getirmediği şeklindeki değerlendirmeler de birlikte düşünülerek mağduriyet doğmaması için maddenin tamamen mülgası önerilmektedir.

8. Terörle Mücadele Kanunun 5. maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır. Mevcut düzenleme 9/6/2006 Tarihli ve 5532 Sayılı Kanun’un dördüncü maddesi ile getirilmiştir. Örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenebilen suçlarda belirtilen suçlara dair 5237 Sayılı TCK sistemine uygun olarak suç hükümlerinde ek fıkra şeklinde nitelikli hal olarak düzenlenmesi yolu mümkün iken; 3713 Sayılı Yasada Terör Suçu olarak düzenlenmesi, infazının terör suçlarına mahsus olması ve aynı kanunun m.5/1

fıkrasına göre verilen cezada yarı oranında artırım yapılması, TCK'nın “*Adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi*” başlıklı m. 3/1 fıkrasındaki “*..Suç işleyen kişi hakkında işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunur.*” kuralına aykırılık taşımaktadır.

Ayrıca 3713 Sayılı Yasa Kapsamında “*örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suç*”, “*irtibat*”, “*örgüt mensubu*”, “*örgüt mensubu suçlu*”, “*iltisak*” gibi kavramlar Türk Ceza Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ile Terörle Mücadele Kanunu hükümlerinde belirli, çelişkisiz ve birbiri ile uyumlu hale getirilmemiş, yine “*örgüte yardım*” ve “*örgüt adına suç işleme*” kavramları öngörülebilir, belirli ve bilinir şekilde düzenlenmemiştir.

AİHM' in 07.12.2021 Tarihli ve 14606/18 başvuru numaralı kararı, 15669/20 Yalçinkaya/Türkiye Kararı, Demirtaş/Türkiye Kararı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin Mukadder Alakuş başvurusu üzerine 26.07.2022 tarihli görüşü ve Venedik Komisyonu’nun 15.03.2016 Tarihli Raporu da incelendiğinde; silahlı örgüt suçlarını düzenleyen TCK 314. Maddesinin tatbiki için süreklilik, çeşitlilik, yoğunluk ve organik bağ şeklinde kıstaslara başvurulmasının kanunu öngörülebilir ve erişilebilir hale getirmediği şeklindeki değerlendirmeler de birlikte düşünülerek mağduriyet doğmaması için maddenin tamamen mülgası önerilmektedir.

B. TÜRKİYEDE ANADİL HAKKININ KULLANIMINDAKİ ENGELLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Anadil Hakkı ve Uluslararası Mevzuat

Anadil hakkı, bireylerin kendi ana dillerini kamusal ve özel alanda kullanabilmeleri, bu dilde eğitim alabilmeleri ve kültürel ifadelerini bu dil üzerinden sürdürebilmeleri anlamına gelir. Anadil, bireyin kimlik oluşumunda ve kültürel mirasının korunmasında temel bir unsurdur. Anadil, yalnızca iletişim aracı değil; aynı zamanda bireyin düşünme biçimini, öğrenme sürecini ve sosyal hayata katılımını doğrudan etkileyen bir faktördür.

Anadil hakkı, çok dilli ve çok kültürlü toplumlarda hem bireysel hem de kolektif haklar bağlamında temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmekte, çeşitli uluslararası hukuk belgeleriyle güvence altına alınmaktadır.

Birleşmiş Milletler ‘in İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) her ne kadar doğrudan anadil hakkını zikretmese de dil temelinde ayrımcılığı yasaklayarak bu hakkın temelini oluşturur. Madde 2’de herkesin dil dahil hiçbir ayırım gözetilmeksizin haklara sahip olduğu belirtilirken, Madde 26’da eğitim hakkı vurgulanmakta ve bu bağlamda dolaylı olarak anadilde eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır.

Anadil hakkının açıkça tanındığı belgelerden biri, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmedir (ICCPR, 1966). Madde 27, azınlık topluluklarının kendi dillerini kullanma haklarının inkâr edilemeyeceğini açık bir dille belirtir. Bu madde hem bireysel hem de kolektif düzeyde dilsel hakların tanınmasını sağlamaktadır.

Benzer şekilde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR, 1966), kültürel yaşama katılım hakkını tanıyarak bireylerin kendi dilinde eğitim ve kültürel üretimlerde bulunmalarının önünü açmaktadır.

Avrupa ölçeğinde ise en kapsamlı düzenlemelerden biri, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'dır (1992). Bu belge, azınlık dillerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik somut önlemleri içermekte; eğitim, adalet, kamu hizmetleri ve medya gibi alanlarda azınlık dillerinin kullanımını teşvik etmektedir. Ayrıca Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme (1995), azınlık bireylerin anadillerini hem özel hem de kamusal alanda kullanma ve bu dilde eğitim alma hakkını güvence altına alır.

Çocukların dil hakları ise Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989) ile korunmaktadır. Madde 30, azınlık ya da yerli topluluklara mensup çocukların kendi dillerini kullanma hakkına sahip olduğunu belirtir.

Anadil hakkı uluslararası düzeyde insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak tanınmakta ve çeşitli belgelerle güvence altına alınmaktadır. Bu hakların pratikte uygulanabilmesi ise devletlerin bu sözleşmelere taraf olması ve iç hukukta gerekli düzenlemeleri yapmasıyla mümkün hale gelmektedir.

Türkiye'nin Anadil Hakkı Konusundaki Konumu

1. Türkiye'nin İmzaladığı ve Onayladığı Sözleşmeler

- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi: Türkiye, bu bildirgeyi onaylamış ve insan haklarını genel anlamda tanımıştır.
- Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR): Türkiye bu sözleşmeyi 2003'te onaylamış ancak Madde 27 gibi azınlık haklarına ilişkin maddelere çekince koymuştur. Bu da uygulamada etkisini sınırlamaktadır.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC): Türkiye bu sözleşmeye taraftır ancak yine azınlıklar konusundaki maddelere çekince koymuştur.

2. Türkiye'nin Taraf Olmadığı Sözleşmeler ve Belgeler

- Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı: Türkiye bu sözleşmeye taraf değildir. Çünkü bu şart, Kürtçe gibi dillerin kamu hizmetlerinde, eğitimde ve medyada kullanılmasını doğrudan destekler ve Türkiye bunu "üniter yapıya aykırı" bulmaktadır.
- Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme (1995): Türkiye bu sözleşmeyi imzalamamıştır. Lozan Antlaşması'na dayalı olarak sadece gayrimüslim

azınlıkları (Ermeni, Rum, Yahudi) resmen tanımakta; Kürtler, Araplar, Lazlar gibi grupları bu çerçeveye dâhil etmemektedir.

Türkiye’de Anadil Hakkının Kullanımının Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri

1. Hukuk Alanındaki Engelleri ve Çözüm Önerileri

Resmî kurumlarda anadil kullanımının önündeki sınırlamalar esnetilmeli ve gerekli yasal reformlar yapılmalıdır. Bu düzenlemeler, vatandaşların kamu hizmetlerinden eşit şekilde faydalanmasını kolaylaştıracaktır. Değiştirilmesi gereken kanunlara yönelik önerilerimiz de aşağıda yer almaktadır.

a. Anayasa Değişikliği Gerektiren Hususlar

Mevcut hukuki engellerin çoğunun temeli Anayasa'da yer almaktadır. Bu nedenle en kapsamlı değişiklikler burada yapılmalıdır.

Anayasa Madde 3: *"Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir..."*

Anayasa Madde 42: *"Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadil olarak okutulamaz ve öğretilemez..."*

Madde 42; şu şekilde değiştirilebilir: *"Eğitim ve öğretim kurumlarında Türkçenin yanı sıra, yaşayan diller ve lehçelerde seçmeli veya isteğe bağlı anadili eğitimi yapılabilir. Bu eğitimin usul ve esasları kanunla düzenlenir."* Bu değişiklik, devletin bölünmez bütünlüğünü ve Türkçenin resmi dil statüsünü korurken, anadil eğitimine bir "hak" olarak anayasal zemin hazırlar.

Anayasanın 10. Maddesi, yani eşitlik ilkesini düzenleyen madde, mevcut haliyle, dil temelinde pozitif ayrımcılık veya özel düzenleme yapılmasının önünde doğrudan bir engel olmasa da anadil eğitimi düzenleyen özel bir hüküm (Madde 42) olduğu için, eşitlik ilkesi bu bağlamda uygulama alanı bulamamaktadır. Bu kapsamda Anayasanın 10. maddesine eklenebilecek bir düzenleme önerimiz şöyledir : *"Devlet, dil, kültür ve geleneklerin korunması ve geliştirilmesi için gerekli tedbirleri alır. Bu tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz."* Kanımızca bu ek, anadilde eğitim gibi düzenlemelerin Anayasa'nın eşitlik ilkesiyle çelişmediğine dair açık bir hüküm sağlar.

b. Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 Sayılı Kanun)

1739 Sayılı Kanun, Madde 2 (Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri): Mevcut metin, eğitimin diline ilişkin doğrudan bir yasak içermese de "Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen" vatandaşlar yetiştirmek gibi genel ilkeler, uygulayıcılar tarafından Türkçe dışındaki dillerin eğitime bir sınırlama olarak yorumlanmaktadır.

Kanımızca, Kanunun "Amaç" ve "İlkeler" kısmına, Türkiye'nin kültürel zenginliğini tanıyan ve anadil eğitimi bu çerçevede destekleyen bir ilke eklenmelidir. Önerimiz : *"Türk Milli Eğitimi, Türkiye'de yaşayan vatandaşların farklı dil ve kültürlerinin geliştirilmesi ve yaşatılması için gerekli imkanları sağlamakla yükümlüdür."*

1739 Sayılı Kanun, Madde 4 (Öğrenim Hakkı): *"İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır"* ifadesi yer alır. Kanımızca, bu madde, "öğrenim hakkının" kapsamına anadilde eğitimi de dahil edecek şekilde genişletilebilir.

c. Uluslararası Sözleşmelere Konulan Şerhlerin Kaldırılması

Türkiye'nin taraf olduğu ancak şerh koyduğu sözleşmelerdeki çekinceleri kaldırmak, iç hukukta yapılacak değişikliklerle paralel olarak yürütülmesi gereken diplomatik ve hukuki bir süreçtir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Madde 17/30: Türkiye, özellikle azınlık gruplarına mensup çocukların kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine göre yaşama ve kendi dillerini kullanma haklarına ilişkin hükümleri, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve Lozan Antlaşması'nın ilgili maddeleri çerçevesinde" yorumlayacağını belirten bir şerh koymuştur. TBMM, iç hukukta (Anayasa ve ilgili kanunlarda) anadilde eğitimi serbest hale getiren değişiklikleri yaptıktan sonra, bu şerhi resmi yollarla (Birleşmiş Milletler'e bildirimde bulunarak) kaldırmalıdır. Bu, Türkiye'nin uluslararası arenada da taahhütlerini güçlendirecektir.

d. Diğer Kanunlarda Yapılması Gereken Uyum Değişiklikleri

Özel Öğretim Kurumları Kanunu (5580 Sayılı Kanun): Bu kanunda, özel okullarda Türkçe dışındaki dillerde eğitim yapılmasının önünü açacak düzenlemeler yapılmalıdır. Müfredat, denetim ve öğretmen istihdamına ilişkin usuller belirlenmelidir.

Yükseköğretim Kanunu (2547 Sayılı Kanun): Üniversitelerde Kürt Dili ve Edebiyatı gibi bölümlerin açılmasının önündeki idari engelleri kaldıracak ve bu bölümlerden mezun olanları "anadil öğretmeni" olarak tanımlayacak değişiklikler yapılmalıdır.

e. Kültür ve Sanat Alanındaki Teşvikler

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın destek programları, benzer şekilde Türkçe'yi birincil dil olarak konumlandırmaktadır. Bakanlık, "Türk dili, tarihi, kültürü ile bütün yönleriyle Atatürk ve eseri" üzerine yapılan bilimsel projelere destek sağlamaktadır. Bununla birlikte, "Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Türkçe Dışındaki Dillerde Yayımlanmasına Destek Projesi" (TEDA) gibi programlar sadece Türkçe eserlerin diğer dillere çevirisini teşvik etmekte, diğer dillerde üretilen eserlerin Türkçe'ye veya uluslararası platformlara taşınmasına yönelik bir mekanizma sunmamaktadır. Bu durum, devletin kültürel politikalarının Türkçe'yi "kaynak dil", diğer dilleri ise "hedef dil" olarak gördüğünü ve bu alandaki kaynak tahsisinin bile bir hiyerarşi kurarak ayrımcılık yaptığını göstermektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, genç yazarları teşvik etmek amacıyla "Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik" kapsamında ilk eser desteği sağlamaktadır. Başvurular yayınevleri aracılığıyla yapılmakta ve en önemli şartlardan biri, destek verilecek eserin dilinin Türkçe olmasıdır. Bu durum, Türkçe dışındaki dillerde üretilen ilk eserlerin, devlet desteğinden faydalanma imkânının bulunmadığını ortaya koymaktadır.

2. Eğitim Alanındaki Engeller ve Çözüm Önerileri

Türkiye’de eğitim dili anayasaya göre yalnızca Türkçedir. Anadilde eğitim verilmemesi, çocukların anadil gelişimini sınırlamakta ve özellikle okul öncesi dönemde dilsel kırılmalara neden olmaktadır. Seçmeli ders imkânı bulunsa da bu dersler yeterli öğretmen, materyal ve kurumsal destekten yoksundur. Bu durum, anadilini öğrenemeyen öğrencilerin hem akademik başarılarını hem de kültürel kimliklerini olumsuz etkilemektedir.

Dil bariyeri ve başarısızlık: Türkiye’de anadili Kürtçe olan çocuklar okula başladıklarında Türkçe bilmediklerinden büyük bir iletişim engeli yaşamakta ve derse katılamadıkları için motivasyonlarını yitirmektedir. Araştırmalar, bu durumun öğrenme sürecinde travmaya, düşük başarıya ve özgüven kaybına yol açtığını göstermektedir. UNESCO’ya göre ise eğitimde ana dilinde öğrenim imkânı öğrenme başarısını ciddi oranda artırmaktadır. Ancak Türkiye hâlen sadece Türkçeyi resmî eğitim dili olarak kabul etmekte ve diğer dillerde örgün eğitime izin vermemektedir.

Seçmeli derslerin yetersizliği: 2012’den itibaren Kürtçe zorunlu değil seçmeli ders olarak sunulsa da bu uygulama yetersiz kalmaktadır. Örneğin resmî olarak haftada iki saat verilen seçmeli Kürtçe dersleri pratikte çoğu okula ulaşamamaktadır. Bu da milyonlarca öğrencinin ana dilindeki eğitim hakkının fiilen engellenmesine neden olmaktadır. Anadilde eğitim hakkı, bireyin kimlik ve kültürünü koruması için temel bir haktır ve eşit yurttaşlık ilkesinin de gereğidir. Ana dilinde eğitim verilememesi ise öğrencileri kültürel kimliklerinden kopararak toplumsal yabancılaşmaya ve fırsat eşitsizliğine sürüklemektedir. 2012 yılında başlatılan "Yaşayan Diller ve Lehçeler" seçmeli ders uygulaması, bu alanda atılmış önemli bir adım gibi görünse de fiili uygulamadaki engellerle işlevsiz hale getirilmiştir. Bu derslerin müfredata eklenmesi, ana dilde eğitim taleplerini sınırlı bir alana sıkıştırmayı hedefleyen bir "stratejik tolerans" politikası olarak değerlendirilebilir.

Ancak, bu politikanın uygulamadaki başarısızlığı, sayısal verilerle açıkça görülmektedir. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 24 bin 368 öğrencinin Kürtçe dersini tercih etmesine rağmen, Millî Eğitim Bakanlığı’nın 2025 yılı için ayırdığı kontenjan sadece 6’dır (5 Kurmanci, 1 Zazaki). Bu, mezun olan yaklaşık 2 bin Kürtçe öğretmenin çok küçük bir kısmının atanabildiğini göstermektedir. Öğrenci talebi ile atanan öğretmen sayısı arasındaki bu absürt uçurum, devletin ana dil eğitimi talebine yeterli bir cevap verme niyetinde olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, basit bir idari eksiklikten ziyade, kasıtlı bir politika tercihidir.

Fiili engellemeler sadece merkezi düzeyde kalmamaktadır. Şırnak’taki bir okulda, okul müdürünün öğrencilerin Kürtçe seçmeli ders formlarını yırtarak başka dersleri seçmeye

zorladığına dair iddialar rapor edilmiştir. Eğitim Sen gibi sendika ve sair sivil toplum kuruluşları da benzer engellemeleri dile getirmiştir. Bu vakalar, merkezi hükümet politikalarının yerel idareciler tarafından nasıl uygulandığını ve yasal bir hakkın nasıl fiilen engellendiğini göstermektedir. Milli Eğitim Bakanı'nın, bu engellerden muhalif siyasi partileri sorumlu tutması, konunun eğitimden çok politik bir çekişme alanına dönüştüğünün bir göstergesidir.

Anadilde eğitimin önündeki yasal engeller kaldırılarak bu hususta yasal adımlar atılmalıdır. Anadilde eğitimin önünün açılması ya da en azından çift dilli eğitim modellerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Seçmeli dersler daha nitelikli hale getirilmeli; öğretmen yetiştirme programları, müfredat ve ders materyalleri bu doğrultuda güçlendirilmelidir. Okul öncesi dönemde anadil destekli eğitim, çocukların hem anadil hem de Türkçe gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.

3. Sağlık Alanındaki Engeller ve Çözüm Önerileri

Türkiye’de sağlık kuruluşlarında Kürtçe sağlık hizmetinin olmaması Türkçe bilmeyen veya Kürtçe sağlık hizmeti almak isteyen Kürtleri bu haklarından mahrum bırakmaktadır.

Bilgiye erişim ve iletişim: Türkçe bilmeyen Kürtler sağlık hizmetlerine erişimde “ana dille bağlantılı çoklu engeller”le karşılaşmaktadır. Sağlık kurumlarından alınan bilgilere erişim zayıftır, hasta ile doktor arasında iletişim yetersizdir ve randevu alma veya yardım isteme süreçleri gecikmektedir. Bu nedenle birçok hasta yakınlarına veya çevresine bağımlı kalmakta, tek başına doktora gitmekten kaçınmaktadır. Ağır hasta olmadıkça Kürtçe bilmeyen hastalar doktora tek başına gitmez, birlikte Türkçe konuşan güvendikleri birini almak zorunda kalır.

İçselleştirilmiş baskı ve memnuniyetsizlik: Dil engeli hastalarda “içselleştirilmiş baskı” yaratmakta, insanlar sağlık sistemini değiştirmek yerine ‘keşke Türkçe bilseydim’ demektedir. Hekimin Türkçe konuşması durumunda hasta kendini “alıcı” pozisyonunda hissederken, Kürtçe bilen bir doktor olduğunda daha rahat ve özgüvenli olmaktadır. Birçok hasta eksik tercüman desteği yüzünden muayenelerde hata riski yaşandığını belirtmekte, kimi tedavilerini ertelemekte veya randevularını iptal etmektedir. Bu da hastaların tedaviye zamanında ulaşamamasına, kronik hastaların düzenli bakım alamamasına ve genel sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır.

4. Kamu Kurumları Alanındaki Engeller ve Çözüm Önerileri

Türkiye’de kamu kurumlarında Kürtçe kamu hizmetinin olmaması Türkçe bilmeyen veya Kürtçe hizmet almak isteyen Kürtleri bu haklarından mahrum bırakmaktadır.

Resmî dil uygulaması: Türkiye’de devletle yapılan tüm resmî işlemler resmî dil olan Türkçe ile yürütülmektedir. Nüfus müdürlükleri, hastane kayıtları, adliye süreçleri gibi alanlarda evraklar ve işlemler yalnızca Türkçe yapılmakta, başka dilde hizmet sunulmamaktadır. Bu

durum, Türkçe bilmeyen Kürtçe konuşan vatandaşların devlet hizmetlerinden eşit derecede yararlanmasını engellemektedir.

Yerel yönetimlerde kısıtlamalar: 2016'dan bu yana çok sayıda Kürt kökenli belediyeye atanan kayyım yönetimleri, kent içi yaşamda Kürtçeye yönelik önemli kısıtlamalar uygulamıştır. Bu süreçte Kürtçe tabelalar sökülüş, Kürtçe cadde ve sokak isimleri değıştirilmiş, Kürtçe kreşler ve kültürel etkinlikler iptal edilmiştir. Böylece seçilmiş belediyelerin Kürtçe hizmet ve tanıtım politikaları geri çekilmiş, Kürtçe anadilindeki milyonlarca yurttaşın kamu hizmetlerine erişimi zorlaştırılmıştır. Devlet ile birey arasındaki ilişkide anadilde hizmet alamamak, eşit vatandaşlık ilkesiyle bağdaşmamaktadır.

Kamu kurumlarının tamamında Kürtçe de hizmet verilmeye başlanması gerekmektedir. Türkiye'nin tamamında olmasa bile Kürtlerin yoğunlukta yaşamış oldukları kentlerde resmi olarak Kürtçe de hizmetin geçişin sağlanması gerekmektedir.

5. Yargı Sistemi Alanındaki Engeller ve Çözüm Önerileri

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 202. maddesine göre, Türkçe bilmeyen sanık veya mağdur için mahkeme tarafından tercüman görevlendirilmesi zorunludur, Türkçe bilen ancak kendisini anadilde veya başka bir dilde savunmak isteyen kişi tercüman giderini ödemek şartı ile tercümandan yararlanabilmektedir. Anadili Kürtçe olan çoğu yurttaş, yürütülen politikalar gereği Türkçe de öğrenmek zorunda bırakılmış ve bu nedenle ücretli olarak tercümandan yararlanmaya zorlanmaktadır. Söz konusu maddedeki bu zorunluluk kaldırılarak kendi anadilde savunma yapmak isteyen her sanık ve mağdurun tercümandan ücretsiz olarak yararlanması sağlanmalıdır.

Uygulamada başta Kürtçe olmak üzere birçok dilde yetkin tercüman bulunmadığından savunma imkânı kısıtlanmaktadır. Bazı davalarda Kürtçe tercüman bulundurulmadığı için mahkeme sürecinde savunmasını yapamayanlar ya da şikayetlerini doğrudan dile getiremeyenler ile karşılaşmaktayız. Bu tür vakalar, adil yargılanma ve savunma haklarının ihlaliyle sonuçlanmaktadır.

Uzmanlara göre tercüman hizmeti, resmî dili anlamayan kişilerin yargılamaya tam katılabilmesi ve adil savunma yapabilmesi için temel bir uzantıdır. Tercüman eksikliği hak arama özgürlüğünü ortadan kaldırarak Kürtçe konuşanların mahkemelerde eşit muamele görmesini engellemektedir.

6. Toplumsal ve Kültürel Baskılar ve Çözüm Önerileri

Anadil konuşan topluluklar zaman zaman önyargı, ayrımcılık ve dışlanma ile karşılaşmaktadır. Göç ve şehirleşme sürecinde aileler, çocuklarına anadillerini aktarmakta zorluk çekmektedir. Bu da özellikle genç kuşaklarda anadil kullanımının azalmasına ve dil kaybı riskinin artmasına yol açmaktadır.

Kimlik ve eşit yurttaşlık: Resmî alanda Kürtçenin tanınmaması, milyonlarca insanın etnik kimliğinin ve anadilinin yok sayılması anlamına gelmektedir. Türkiye Anayasası'nda "vatandaşlar Türk'tür" ilkesinden dolayı resmî istatistiklerde Kürt kimliği yer almaz. Bir arada barış içinde yaşamak için farklılıkları kabul etmenin ve çok dilliliği esas almanın gerektiği uzmanlarca vurgulanmaktadır. Bu kapsamda anadilinin serbestçe kullanılabilmesi ve kamu hizmetlerinde ana dilde işlem yapılmasının eşit yurttaşlık sağlanmasına hizmet edeceği belirtilmektedir. Şu anki uygulama ise bu ilkeyle çelişmektedir.

Dışlanma ve entegrasyon eksikliği: Anadile dayalı ayrımcılık Kürt kökenlilerin topluma tam olarak dâhil olamamasına yol açmaktadır. Kürtçenin resmî statüde olmaması, ekonomik, sosyal ve resmî imkânlardan eşit yararlanamama olarak sonuçlanmaktadır. Kürtçeye yönelik baskıların sona erdirilmesi ve çok dilliliğin güvence altına alınmasının toplumsal barış ve demokratikleşme için hayati önem arz etmektedir.

Üniversitelerde anadil araştırmaları için bölümler ve enstitüler kurulmalı; sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri desteklenmelidir. Ayrıca, dil atlasları ve sözlük çalışmalarıyla anadillerin belgelenmesi sağlanmalıdır.

Anadil konuşan topluluklara yönelik ayrımcılığın önlenmesi için toplumda farkındalık artırıcı kampanyalar düzenlenmelidir. Anadilin kültürel zenginlik olduğu vurgulanmalı, toplumun farklı kesimleri arasında dilsel hoşgörü geliştirilmelidir. Bu hususların gerçekleşmesi için de yasal adımlar atılarak devlete pozitif yükümlülüklerin yüklenmesi gerekmektedir.

7. Medya ve Yayıncılıktaki Sınırlılıklar ve Çözüm Önerileri

Anadilde yayın yapan televizyon, radyo ve basın kuruluşları sınırlıdır. Dijitalleşme ile birlikte anadilde içerik üretimi artsa da ana akım medya hâlâ büyük ölçüde Türkçe üzerinden yürütülmektedir. Bu durum, anadil konuşan bireylerin medya aracılığıyla kendi kültür ve dillerini yaşatmalarını güçleştirmektedir.

Sınırlı yayın varlığı: Türkiye'de Kürtçenin medya alanındaki varlığı son derece kısıtlıdır. Bağımsız kaynaklara göre ülkede tek bir günlük Kürtçe gazete, ulusal kapsamlı Kürtçe radyo ve özel bir televizyon kanalının Kürtçe haber programı bulunmamaktadır; Kürtçe yayın yapan tek televizyon kanalı devletin kendi kanalıdır. Dolayısıyla Kürtçe yayın yapan basın ve radyonun hemen hemen tamamı çok sınırlı erişime sahiptir.

Kapatma ve erişim engellemeleri: 2016'daki OHAL döneminde 12 televizyon kanalı ve 11 radyo kanalı kapatılmış, aralarında çocuk kanalı Zarok TV ve İMC TV gibi Kürtçe kanalların da bulunduğu yayın kuruluşları devre dışı bırakılmıştır. Son yıllarda bu süreç yeniden devam etmiş, Kürtçe yayınlar çeşitli bahanelerle engellenmiştir. Bu durum Kürtçe haber takibi ve ifade özgürlüğü önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Basında Kürtçe içerik üretmek örgüt propagandası gibi çeşitli gerekçelerle hak ihlallerine konu olmuş, çok sayıda gazeteci ve yayına sınırlamalar getirilmiştir. Sonuçta Kürtçe konuşan vatandaşlar kendi dilinde yayılan haberleri

takip etmekte zorluk çekmekte, medya çeşitliliğinden ve bilgiye erişim hakkından mahrum kalmaktadır.

Anadilde yayın yapan medya kuruluşlarına daha fazla destek verilmeli; dijital platformlarda anadil içerik üretimi teşvik edilmelidir. Gençlerin sosyal medya, mobil uygulamalar ve dijital oyunlar aracılığıyla anadilleriyle bağ kurması sağlanmalıdır. Bu hususların gerçekleşmesi için de yasal adımlar atılarak devlete pozitif yükümlülüklerin yüklenmesi gerekmektedir.

DEĞERLENDİRME

Türkiye, çok dilli ve çok kültürlü yapısıyla önemli bir zenginliğe sahiptir. Ancak bu zenginliğin korunabilmesi için anadilin kamusal hayatta daha görünür ve işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Devletin uyguladığı stratejik tolerans politikası, anadil kullanımına yalnızca seçmeli dersler veya sınırlı propaganda alanlarında izin verip, esas hakları sistematik olarak kısıtlamaktadır. Bu yaklaşım, uluslararası alanda eleştirileri azaltma çabası olarak değerlendirilse de fiilen ayrımcılığı derinleştirmektedir. Anadil kullanımının önündeki engellerin kaldırılması ve anadilin kullanımının artırılması amacıyla yeni kanunların kabul edilmesi yalnızca bireylerin kültürel haklarını korumakla kalmayacak, aynı zamanda toplumsal barışı ve demokratik katılımı da güçlendirecektir. Eğitimden hukuka, medyadan kültürel çalışmalara, kamu kurumlarından sağlığa, toplumsal ve kültürel alana kadar geniş bir yelpazede yapılacak reformlar, Türkiye’de barışı ve demokratik toplumu inşa edip kalıcı hale getirecektir.

C. SAVAŞIN YARATTIĞI EKOLOJİK YIKIM VE İHLALLER

Halihazırda devam eden diyalog ve olası bir barış sürecine dair çok başlıklı birçok öneri ve eleştiri söz konusudur; ancak bu diyalog ve olası barış sürecinde mutlaka ele alınması gereken boyutlardan biri de ekolojidir.

Bilindiği üzere Türkiye’de ve Dünya’da hızla artan, devletler ve şirketler eliyle yükselen bir ekolojik yıkım, ekokırım, ekosoykırım söz konusudur. Ekokırım ve ekosoykırımın temel sebeplerinden biri ise savaştır. Bu sebeple bazen savaşın stratejik aracı bazen de savaşın sonucu olarak karşımıza çıkan bu ekolojik yıkıma, doğanın sömürgeleştirilmesine dair söz söylemeden ve barışın tüm canlılarla, yaşam alanlarıyla, kültürlerle eşit ve adil ilişkiden geçtiğini ifade etmeden anlamlı ve olumlu bir süreç tariflemenin mümkün olmayacağını söylemek gerekir. Bu kapsamda; savaşların hazırlıklarında, silah ve diğer kaynaklar için gerekli olan hammadde ve enerji için talan edilen coğrafyadan, savaş sırasında ve savaş sonrasında ekosistem üzerinde meydana gelen ölçülemez tahribata kadar çok boyutlu bir tahribattan söz ettiğimizin altını çizmek gerekir.

Nitekim Dünya’daki savaşların yarattığı ekolojik yıkımların boyutuna dair örnek verecek olursak:

1991’de Kuveyt Savaşı’nda 60 milyon varil petrol doğaya salınmıştır. Bunun sonucu çok sayıda canlı türü yok olmuştur. 2003’teki Irak Savaşı sonucu ekosistem büyük oranda yıkıma uğramış, petrol kuyuları ateşe verilmiş, endüstri tesisleri bombalanmış

ve Mezopotamya’da biyolojik çeşitliliğin kaybına yol açmış, 66 kuş türü tehlike altına girmiştir. Daha değişik alanlarda da büyük yıkımlara yol açmıştır. Suriye iç savaşında, yaygın bombalamalar sonucu ekosistemin tahribatı yaşanmıştır ve 250 milyon dolar ile 1,2 trilyon dolar arası bir yıkımın gerçekleştiği tahmin ediliyor. Yani 1,2 trilyon dolarlık bir harcamayla, Suriye’nin altyapısı ancak eski haline döndürülebilecektir.²

Yine BM tarafından dünyadaki ekolojik tahribatın yaklaşık %34’ünün savaşlar ve silahlanmadan kaynaklandığı kabul edilmektedir ³ ve BM çalışmalarında, son 60 yılda, biyolojik çeşitlilik açısından zengin bölgelerin üçte ikisinin son savaş ve çatışmalardan etkilendiği belirtilmiştir.⁴

Bu sebeple “süreklilik arz eden ekolojik kriz” olarak adlandırabileceğimiz savaşın sonlanması hepimiz için önem arz etmektedir. Çünkü savaşın etkileri savaşa hazırlık, savaş anı ve savaş sonrası aşamalarda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu ekolojik krize sebep olan sadece savaşlarda kullanılan silahlar, bombalar değildir ya da savaş sebebiyle meydana gelen ekolojik yıkım da sadece silah ve bombalarla ortaya çıkmamaktadır. Bu bağlamda yeniyi inşa edebilmek, aynı yıkımları tekrar yaşamamak, yıkımları telafi etmek adına yaşadığımız savaşın yarattığı ekolojik yıkımı çok boyutlu olarak ortaya koymak gerekmektedir.

1990’lü yıllarda JİTEM tarafından gerçekleştirilen faili meçhul cinayetlerin, delilleri yok etmek ve yaşayanlara işkence olması için kurbanların bedenlerinin asitle yakıldıktan sonra bölgede bulunan içme/kullanma kuyularına atıldığı ve su kuyularının taşlarla kapatıldığı bilinmektedir.⁵ Elbette Faili meçhul cinayetler çok boyutlu olarak değerlendirilebilecektir; ancak savaş politikası olarak gerçekleştirilen faili meçhul cinayet eylemleri ile bölgelerde bulunan temiz su kuyuları kirletilmiş ve temiz suya erişim hakkı kısıtlanmıştır.

1990’lü yıllarda PKK’ye karşı uygulanan “denizi kurutma” stratejisi kapsamında yaklaşık 4.000 köy yakılıp boşaltılmış; bu süreçte sadece insanlar yerlerinden edilmekle kalmamış, yüz yıllık meyve bahçeleri, tarım arazileri ve ormanlar da sistematik şekilde ateşe verilerek bölgenin ekolojisi tahrip edilmiştir. Bu yangınlar sonucunda milyonlarca canlı yer değiştirmek veya ölmek zorunda kalmış, bölgenin ekosistem bütünlüğü bozulmuştur.⁶

Savaşın bir aracı olarak; Şırnak, Dersim, Lice başta olmak üzere savaş ve askeri operasyonların yoğunlaştığı yerlerde orman yangınları gerçekleştirilmiştir.⁷ Bu yangınlarda on binlerce hektarlık ormanlık alan yok olmuş, sadece Hakkâri ve Şırnak’ta 10 bin hektardan fazla ormanlık alan yanmış, bu yangınlar sonucu, bölgedeki birçok hayvan türü telef olmuş, yüzlerce köy

² Haydar Ergül, Savaş, Tahakküm ve Sömürünün Ekoloji Üzerindeki

Etkileri, Jiyana Ekolojik Yaşam Dergisi, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 2025, syf. 9

³ https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/savas-ve-surdurulebilirlik-ekoloji-boyutu-109631?utm_source=chatgpt.com, Son Erişim Tarihi:24.08.2025

⁴ https://www.unep.org/news-and-stories/story/why-we-need-protect-biodiversity-harmful-effects-war-and-armed-conflict?utm_source=chatgpt.com, Son Erişim Tarihi:24.08.2025

⁵ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/savci-silopideki-asit-kuyularinda-kesif-yapti/6143>, Son Erişim Tarihi:25.08.2025

⁶ Agit Özdemir, Savaşın Ekolojik Boyutu ve Barışın Ekolojisi: Toplumsal

Ekoloji Perspektifinden Bir İnceleme, Jiyana Ekolojik Yaşam Dergisi, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 2025, syf. 30

⁷ <https://ozgurlukicin hukukcular.org/tr/detay/cudi-orman-yaniginlarina-dair-raporumuz>, Son Erişim Tarihi:23.08.2025

boşaltılmış ve binlerce insan yerinden edilmiştir.⁸ Bu yangınlara devlet tarafından müdahale edilmemiş, halkın müdahale etmesine ise izin verilmemiştir.⁹(Ek-4)

Savaşın bir aracı ve sonucu olan orman kırımı ve yangınlar, ağaç kesimi olarak karşımıza çıkmaya devam etmiş ve halen etmektedir.¹⁰ Nitekim, 2024 yılının Temmuz ve Ağustos ayı içerisinde çeşitli basın organlarına Şırnak ili sınırlarında bulunan ormanlık alanlarda bir süredir ağaç kesiminin gerçekleştirildiği haberleri yansımış ve yurttaşlar, sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, meslek odaları Şırnak'ta her sene yangınlarla, ağaç kesimleriyle gerçekleşen orman katliamının durdurulması çağrısında bulunmuştur.

Bu kapsamda Özgürlük İçin Hukukçular Derneği Ekoloji Komisyonu olarak; Şırnak ilinde yaşanan ve geçtiğimiz yıllarda da yaşandığı bilinen ağaç kesimlerine yine ormansızlaşma ve insansızlaştırma politikası ekseninde yaklaşarak hukuken müdahil olma gereksinimi duyularak; 24.07.2024 tarihinde tarafımızca Şırnak ili Beytüşşebap İlçesi, Çemane (Ayvalık) Mahallesi, Beytüşşebap İlçesi, Komate Bölgesi, Beytüşşebap İlçesi, Elemun (Andac) Mahallesi, Gabar Dağı bölgesinde ağaç kesimine dayanak olan idari işleme dair Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan bilgi, eş zamanlı olarak ise ayrı bir dilekçe ile ağaç kesimine dair işlemin; iklim değişikliğine karşı mücadelede geliştirilmesi gereken iklim politikaları, halkların kendi kaderlerini tayin ve geliştirme, tüm türlerin yaşam hakkı ve çevresel haklar bağlamında iptal edilmesi ve kesimlerin durdurulması talep edilmiştir. Ancak talebimizin reddi üzerine tarafımızca dava açılmış; dosyaya sunulan belgelerden Şırnak ili Komate bölgesi, Andaç mahallesi ve Gabar bölgesindeki ağaç kesimlerinin “güvenlik” gerekçesi ile yapıldığı ortaya çıkmıştır.¹¹(Ek-5) Bugün ise bu kesim işlemleri koruculara ihale edilerek; yapılmaya devam edilmektedir.¹²

Yine Çözüm Süreci olarak adlandırılan 2013-2015 yılında görece operasyonlar ve çatışmalar azalmış olsa da bu süreç devlet tarafından “güvenikleştirme” sürecinin bir imkânı olarak görülmüş birçok yeni karakol yapımı için ihale açılmış ve birçoğunun inşaatı aynı yıl tamamlanmıştır.¹³

*Bu karakol inşaatları ise dağlık, ormanlık ve yüksek rakımlı doğal alanlarda gerçekleştirilmiş; yol açma çalışmaları, geniş arazi düzleştirmeleri ve yoğun betonlaşma faaliyetleriyle yerel ekosistemler tahrip edilmiştir. Bu durum, bölgedeki flora ve fauna üzerinde kalıcı baskılar oluşturmuş; yaban hayatının göç yolları ve otlatma alanları parçalanmıştır.*¹⁴

⁸ <https://jinnews.net/KADININ-KALEMINDEN/content/view/236423>, Son Erişim Tarihi: 23.08.2025

⁹ <https://www.evrensel.net/haber/441475/chp-heyeti-dersimdeki-yangin-bolgesinde-incelemelerde-bulundu>, Son Erişim Tarihi:23.08.2025

¹⁰ <https://yesilgazete.org/sirnaktaki-agaclar-bir-bir-kesiliyor-bu-orman-varligi-yonetimi-degil-somurudur/>, Son Erişim Tarihi: 23.08.2025

¹¹ <https://bianet.org/haber/sirnaktaki-agaclarin-kesilme-gerekcesi-guvenlik-ve-petrol-arama-faaliyetleri-309975>, Son Erişim Tarihi:23.08.2025, <https://ozgurlukcinhukukcular.org/tr/detay/sirnak%E2%80%99taki-agac-kesimlerinin-durdurulmasi-ve-kesim-islemi-iptali-talepli-yurutulen-dava-hakinda-bilgi-notu>, Son Erişim Tarihi:23.08.2025

¹² <https://politikahaber.com/vali-kesim-durduruldu-demisti-yeni-goruntuler-cikti/>, Son Erişim Tarihi:23.08.2025

¹³ <https://www.ihd.org.tr/yeni-karakol-kalekol-ve-us-bolgeleri-yapimlarina-iliskin-ihd-komisyon-raporu/>, Son Erişim Tarihi:23.08.2025

¹⁴ Agit Özdemir, Savaşın Ekolojik Boyutu ve Barışın Ekolojisi: Toplumsal Ekoloji Perspektifinden Bir İnceleme, Jiyana Ekolojik Yaşam Dergisi, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 2025, syf. 56-57

Çözüm süreci boyunca planlanan ve yapılan “güvenlik barajları” olarak adlandırılan hidroelektrik santral (HES) ve baraj projeleri ise hem ekolojik yıkımı hem de kültürel ve tarihi asimilasyonu beraberinde getirmiştir.

Ilisu Barajı, binlerce yıl kesintisiz yerleşim görmüş Hasankeyf’in benzersiz kültürel mirasını yok ederken doğrudan ve dolaylı olarak yaklaşık 100.000 insanı da yerinden etmiş ve etkilemiştir. Munzur Vadisi üzerinde planlanan ve yapımı tamamlanan barajlar ise yıllardır yöre halkının direnişiyle karşılaşmaktadır; zira bu projeler sadece doğal yaşamı değil, Alevi ve Kürt kültürünün kadim mekânlarını da tehdit etmektedir.

*2010’larda yapımına hız verilen Silvan Projesi de barajların çok yönlü etkilerine örnek teşkil etmektedir. Toplam 8 baraj ve 23 sulama tesisinden oluşan ve Diyarbakır’ın çılğın projesi olarak nitelendirilen Silvan Projesi kapsamında Silvan, Pamukçay, Ambar, Kuruçay, Başlar, Kıbrıs, Karacalar ve Bulaklıdere barajlarının (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019) inşaatları büyük oranda bitirildi ve bunlara bağlı sulama kanallarından oluşan bu dev proje, kâğıt üzerinde bölgeyi kalkındıracak bir sulama hamlesidir. Ancak proje tamamlandığında 175 km²’lik bir alanın su altında kalacağı, yaklaşık 15 köyün tümüyle ve 30’dan fazlasının kısmen sulara gömüleceği hesaplanmaktadır. Bu köylerin bir kısmı 1990’larda boşaltılıp 2000’lerde geri dönüş yaşanmış yerleşimlerdir. Dolayısıyla Silvan projesi kapsamında inşa edilen baraj, geçmişte zorla yok edilen köylerin yeniden canlanma umutlarını da kelimenin tam anlamıyla suya gömmektedir.*¹⁵

Andığımız baraj projeleri ile yıllardır yerleşik yaşayan ve toprağa bağımlı olan halklar acele kamulaştırmalar ile kentlere göç ettirilmektedir. Göç etmek zorunda kalan kişiler topraksızlaştığı gibi göç ettikleri kentlerde barınma, ısınma, temiz suya erişim gibi sorunlar yaşamaktadır. Yine üretim ile gelir elde eden bu kişiler, kapitalist pazarın hazır ve toplu müşterisi haline gelmekte, büyükşehirlerle göç ile birlikte toplum sosyolojisi değişmekte, göçler dil ve kültür asimilasyonunu beraberinde getirmektedir.¹⁶

Sokağa çıkma yasaklarında askeri operasyonlarla yıkılan Sur’da başlatılan “kentsel dönüşüm” ve yapılan “TOKİ” evleri ise tarihsel ve kültürel hafızaya yönelik bir başka müdahale olup; savaşın mekânsal müdahale ile derinleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin Mart 2018 raporuna göre UNOSAT tarafından analiz edilen uydu görüntüleri, Kasım 2016 ve Haziran 2017 arasında Suriçi’nde yapılan askeri operasyonların neden olduğu tahribatı ortaya çıkarmıştır. Görüntülerin analizine göre, 8 Kasım 2016 ve 28 Mayıs 2017 arasında toplam 792 bina; 28 Mayıs ve 7 Haziran 2017 arasında ise 10 bina yerle bir edilmiştir. Bu binaların operasyon öncesi sağlam olduğu görülmekteydi. 140 hektarlık Suriçi’nde yaklaşık 30-40 hektarlık alan yerle bir edilmiştir. Sokağa çıkma yasakları devam ederken, insanlığın ortak mirası Diyarbakır Sur bölgesi için

¹⁵ a.g.e syf. 48

¹⁶ Kürdistan Kültürel Soykırımın Aracı Olarak Barajlar ve HES’ler, Demokratik Modernite, 24 Mart 2025, <https://demokratikmodernite.org/kurdistan-kulturel-soykirim-araci-olarak-barajlar-ve-hesler/>, Son Erişim Tarihi:25.08.2025

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının önerisi ile 25 Mart 2016 tarihli, 29664 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan 21.03.2016 tarih ve 2016/8659 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile acele kamulaştırma kararı alınmıştır. Bu kararın dayanağı olarak 4.11.2012 tarihli, 28457 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanan Sur bölgesinin riskli alan ilan edilmesine ilişkin karar gösterilmiştir. Ancak bu kararlar kanun hükmüne dayansa bile kanunun ve süregelen yargı içtihatlarının öngördüğü şartlar gerçekleşmeden alınmıştır. Bu kararlara karşı yürütülen yargı süreçlerinde ise istisna hukuku devreye girmiş ve bugün hafızası, kültürü, tarihi yok edilen bir Sur “inşa edilmiştir.” **Yani savaşta kullanılan araçların yarattığı sonuçlarla ekolojik yıkım söz konusu olduğu gibi aynı zamanda ekolojik yıkım savaş sırasında, çatışmalı dönemlerde stratejik araç olarak kullanılmıştır.**

Bununla birlikte; ekolojik yıkım/savaş ile ekoloji/barış ilişkisini sadece “güvenlikçi politikalar” ekseninde gerçekleşen ekolojik yıkım ya da savaş bölgesinde gerçekleşen ekolojik yıkım çerçevesinde değerlendirmedüğimizin altını çizmek gerekmektedir. **Çünkü çatışma ve savaş bölgelerinin şekillendirilmesi için devam eden mekânsal politikaların, devletlerin kendi hegemonyasına hizmet edecek ekonomik çıkar sağlayacak iktisadi politikaların da bu yıkımın bir parçası olduğunu bilmekteyiz.**¹⁷ Ayrıca bugün bu coğrafyanın her bir köşesinde yaşadığımız ekolojik yıkımın istisna hukukundan yararlandığını ve istisna hukukunun giderek olağan hukuk haline geldiğini gözlemlemekte ve deneyimlemekteyiz. **Hukukun üstünlüğü ilkesinin işlemediği bu süreçlerin ise diyalog ve olası barış süreçleri için de ikili bir politikaya yol açabileceğini öngörmekteyiz.**

Diyaloğu, barış imkanını, demokratikleşmeyi, özneleşmeyi ve eşit yurttaşlığı konuştuğumuz bu zamanlarda, bildiğiniz üzere; Çevre Kanunu, Maden Kanunu, Mera Kanunu, Elektrik Piyasası Kanunu gibi birçok Kanun’da şirket lehine düzenleme öngören Süper İzin Yasası TBMM’de kabul edilmiştir. Bu Kanun genel gerekçede de açıklandığı üzere; enerji ve maden sektörü lehine izin, onay süreçlerini ortadan kaldıran ya da bir formalite olarak tanımladığı bu süreçleri kısa zamanda tamamlamayı öngören, yatırımcının kâr maksimizasyonuna odaklı, hukuki belirsizlik içererek kural tanımını şirket lehine yorumlayan bir Kanun’dur. Kamusal denetimin, katılımın, koruma yükümlülüğünün rafa kaldırıldığı, salt büyüme odaklı bir yaklaşımla yatırım sayısını artırmak adına süreçlerin hızlandırıldığı, kamu kurumlarının süreçteki yetkilerinin etkisizleştirildiği bu senaryoda ruhsat hukuku kapsamında düzenleme ve denetleme yükümlülüğü olan MAPEG’in adeta bir “müşavir firma” gibi hareket ederek proje sahibine izinleri alınmış hepsi dahil ruhsatlık saha devretmeye hazırlandığı bu Kanun’un barışın gereği olan hukuki güvenliği ve üstünlüğü barındırmadığı açıktır.

Kaldı ki belki de barışın en önemli kriteri olan eşitliğin ise hem yurttaşlar arasında hem de yurttaşlar ve diğer canlılar arasında gözetilmediği, yurttaşların, canlıların, doğanın, yaşam alanlarının ve gelecek kuşakların özneliğinin esas alınmadığı bu Kanun düzenlemesinin de tekrar ele alınması gerekmektedir.

¹⁷ Güneş Daşlı, Otoriter Çatışma Yönetimi Açısından 2015 Sonrası Değişen Dinamikleriyle Kürt Sorununa Bakmak, Ankara, Türkiye, Demos, 2024 <https://demos.org.tr/wp-content/uploads/2024/10/otoriter-catisma-yonetimi-acisindan-2015-sonrasi-degis-en-dinamikleriyle-kurt-sorununu-bakmak-1.pdf>, Son Erişim Tarihi:24.08.2025

Bu Kanun'un ardından geçtiğimiz günlerde Orman Kanunu'nun 16. Madde Uygulama Yönetmeliği'nin bazı maddeleri değiştirilmiş ve yine şirketlerin hareket alanını genişletmeye yönelik hareket edilmiştir.¹⁸Oysa bu yönetmelik 11 ay önce düzenlenerek yayımlanmış ve yayımlandığı dönemde bazı alanlarda maden şirketlerine sınırlamalar getirmiştir. Bugün ise her köşe başında “sömürge madenciliği” diyebileceğimiz boyutlarda madencilğe ve enerji yatırımlarına izin verilmesi ekolojik, ekonomik, sosyal birçok sorunu beraberinde getirecektir.

Nitekim istisna hukukunu olağanlaştıran, ekolojik yıkımı hızlandıran bu yasal düzenlemeler, bizleri, gelişigüzel, hukukun dolanıldığı birçok faaliyet ile karşı karşıya bırakmaktadır. Geline aşamada bu yıkımlarla mücadelede yargı yoluna başvuru, elverişli bir araç ya da hak tesis eden bir yöntem olmaktan çıkmaktadır. İvedi yargılamaya tabi olmasına rağmen uzayan yargısal süreçler, ihtiyat ve önleme ilkesi gereği çevre korumacı yaklaşımla ivedilikle verilmesi gereken yürütmenin durdurulması kararlarının verilmemesi, iptal kararlarının uygulanmaması, davalardaki bilirkişi masrafların yurttaşların karşılayabileceğinin çok ötesinde olması bu durumu yaratan sebeplerin birkaçıdır. Nitekim, 2019'dan beri Milas'ta termik santrale ve kömür ocaklarına karşı direnmekte olan köylülerin Süper İzin Yasası sonucunda taşınmazları için her an acele kamulaştırma çıkabileceği ve acele kamulaştırma kararlarına karşı açılan davalarda yurttaş lehine yürütmenin durdurulması kararının verilmeyeceği ve dava sonucunda verilecek olası bir olumlu karar ihtimali olsa dahi dava süresince bu alanın talana maruz kalacak olması da bu kapsamda öngörülen durumlardandır ve vahşi madenciliğin ekolojiye etkisi kadar sosyo-ekonomik etkisi de ağırdır ve savaşın sonuçları gibi ağır sonuçlar sebep olmaktadır.

Bu kapsamda, barış ile barış için hukuk ve demokrasiden söz edeceksek; hukuku bypass eden bu karar ve faaliyetlerin sonlandırılması, sözde “yasallık” çerçevesinde yaratılan bu “gayriyasallığa” son verilmesi, halkın talepleriyle, yerelin ihtiyaçları ile yerel tarafından işletilecek karar mekanizmalarıyla bu süreçlerin işletilmesi gerektiğinin altını çizme ihtiyacı duyulmaktadır.

YASAL VE KURUMSAL ÖNERİLERİMİZ

Savaşın aracı ve sonucu olarak meydana gelen ekolojik yıkıma, mevcut ekolojik yıkımların savaşla ilişkisine, bu yıkımların karşısında yer almanın barışla neden doğrudan ilişkisi olduğuna çokça örnek verilebilecektir. Ancak özetle; doğayı sömürge olarak gören bir akıl ve hukuk rejimi ile barış inşasının mümkün olmayacağını, insanın insana olan tahakkümünün insanın doğaya olan tahakkümünden beslendiğini ifade etmek gerekir. Bu yüzden barışın koşulu olan eşitlik, özgürlük ve adalet; ancak kurdun, kuşun, böceğin, insanın, gelecek kuşağın ve tüm ekosistemin haklarını koruyan bir toplumsal ve hukuksal inşa ile mümkün olacaktır.

Bu kapsamda; savaşın yarattığı ekolojik yıkımın etkilerini gidermek ve savaşın bir parçası olarak ekolojik yıkımın tekrar etmemesi adına birçok öneri disiplinler arası bir çalışma ile geliştirilebilecektir. Ancak birkaç öneriye değinecek olursak:

¹⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/altin-madencileri-orman-kanunu-uygulama-yonetmeligindeki-degisikligi-memnuniyetle-karsiladi-/3666235>, Son Erişim Tarihi:24.08.2025

1. Çevre Kanunu, Maden Kanunu, Mera Kanunu, Elektrik Piyasası Kanunu gibi birçok Kanun'da şirket lehine düzenleme öngören Süper İzin Yasası'nın tekrar ele alınarak doğa ve çevre lehine düzenlenmesi sağlanmalıdır.
2. Savaş atıklarının kalıcı zararları giderilmeli, Ottawa Antlaşması gereğince mayın temizliği tamamlanmalıdır.
3. Güvenlik sebebiyle gerçekleştirilen orman kesimlerine ve yangınlarına son verilmelidir. Gerçekleşen kesimler ve yangınlar sebebiyle oluşan tahribatların envanteri çıkarılmalı, bilim insanlarından oluşan heyetlerin, meslek odalarının, sivil toplum örgütlerinin ve halkın çalışmaları ve önerileriyle bu tahribatın giderilmesi adına projeler geliştirilmelidir.
4. Güvenlik barajları adı altında yapılan sadece askeri stratejiye değil aynı zamanda kültürel ve tarihi asimilasyona da hizmet eden hidroelektrik santral yapımına son verilmelidir. Daha önce yapılan başta Ilısu Barajı olmak üzere baraj ve HES projelerinin faaliyeti durdurulmalı, alanların rehabilitasyon imkanının olup olmadığı bilim insanlarından oluşacak heyetlerin, meslek odalarının, sivil toplum örgütlerinin katılımıyla değerlendirilmeli, ekolojik ve toplumsal olarak yaşanan tahribata uygun çözümler halkın onayıyla planlanmalıdır.
5. İnsansızlaştırılan ve 'Güvenlikli Bölgesi' ilan edilen köylere uygulanan tarım-hayvancılık ve yayla yasakları kaldırılmalıdır.
6. Zorla terk edilen köylere geri dönüşün önündeki tüm engeller kaldırılarak, geri dönüşü teşvik edecek altyapı ve üstyapı yenileme projeleri hazırlanarak köye geri dönüşler sağlanmalı, süreçle birlikte köye geri dönme imkânı bulması beklenen halkın topraklarına, yaşam alanlarına maden, enerji politikaları ile müdahale edilmemelidir.
7. Çevresel iyileştirme ve rehabilitasyon çalışmaları yapılmalıdır.

D. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı demokratik toplumun, siyasi katılım hakkının en önemli parçasıdır. Siyaset üretme, eleştirme, iktidarı denetleme, talepte bulunma amacıyla yapılan her eylem ise siyasete katılmanın bir aracıdır. Bu sebeple bu hakkın eylem ve etkinlik yasakları, kolluk müdahaleleri ve yargı taciziyle engellenmesi sadece toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının değil aynı zamanda ifade özgürlüğünün, siyasete katılma hakkının ihlali anlamına gelir.

Bu hak hem yasal düzenlemeler hem de uygulamada karşılaşılan sorunlar sebebiyle çeşitli dönemlerde çok kez ihlal edilse de 2015 sonrasında ve OHAL ilanı ile birlikte bu hakka sistematik müdahaleler gerçekleştirilerek hak ve demokratik toplum imkânı ciddi anlamda daraltılmıştır.

Bugün diyalog imkânı ve barış sürecinden söz ederken demokratik toplumun gereği olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ifade özgürlüğünün olmazsa olmaz olduğunun kabulü gerekir. Ve siyasal söylem üstünlüğünü kaybetmemek adına ifade özgürlüğüne, toplantı ve

gösteri yürüyüşü hakkına yapılacak her müdahalenin ise bu barış imkanının da en önemli kriteri olan siyasi görüş ve irade oluşturma süreçlerine aktif olarak katılmayı imkânsız kılacağı açıktır.

Anayasa'nın 34. maddesinde *“Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir”* denilerek toplanma ve gösteri yapma hakkı/özgürlüğü güvence altına alınmaktadır. Ancak Anayasa'nın gerisinde olan 2911 sayılı Kanun, politik atmosferle birlikte bu hak için engel haline gelmiştir. Bu sebeple eşitlik, özgürlük ve adalet temelinde barışı inşa edebilmek, daha önceki süreçlerde karşılaşılan sorunların tekrarlanmaması adına bu hakka yapılan müdahaleleri, özellikle yakın tarihlilere yer vermek yerinde olacaktır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin 2020 yılında yaptığı tespitlere göre valiliklerin aldığı kararlar sonucu 1 Ocak 2019 ile 31 Ocak 2020 tarihleri arasında, yani 13 ay içinde 21 il ve 1 ilçede 147 kez, değişen sürelerle eylem ve etkinliklerin yasaklaması, ayrıca 2019 yılında belli bir güne, eylem ya da etkinliğe yönelik 64 kez yasaklama kararının alınması sonucu milyonlarca yurttaş barışçıl toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünü/hakkını kullanamamıştır.

Yine bu tespitlere göre yasakların birçoğu; güvenlik ve toplumsal duyarlılıklar, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, toplantı ve gösterilerin kamu güvenliğini tehdit etmesi, toplantı ve gösterinin kamu binasında yapılmak istenmesi, toplantı ve gösteri konusunun siyasi olması, etkinlik alanının valilik tarafından belirlenen toplantı ve gösteri yürüyüşleri alanı içerisinde olmadığı, yaya trafiğini olumsuz yönde etkileyebileceği ve ticaret hayatının olağan akışını engelleyebileceği, genel ahlakın korunması, genel sağlığın korunması, söz konusu tarihte söz konusu il ya da ilçenin çok kalabalık olması, örgüt propagandasının yapılabileceği gibi sebeplere dayanmakta olup ; bu sebepler somut olarak gerekçelendirilmemektedir. Anılan tespitler 2020 yılına ait olsa da bugün karşılaştığımız somut yasaklamalar ve engellemeler de bu gerekçelere dayanmaktadır.

Bu kapsamda 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun “Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir” şeklinde düzenlenen 17. maddesine dayanarak valiliklerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını engellemesi en çok karşılaştığımız ihlal biçimidir.

Bunun belki de en can alıcı örneği Van'da gerçekleşmiş olup; 2016 yılında başlayan yasak 7 sene devam etmiştir. Herhangi bir sivil toplum örgütü ya da siyasi parti açıklaması olacağı duyulduğunda yasaklama gerçekleştirilirken, bu yasak iktidara yakın açıklamaları kapsamamıştır. Örneğin Türkiye'nin her yerinde yapılan, Ankara Şehir Hastanesi Kadın Doğum Kliniği'nde görev yapan asistan hekim Dr. Rümeysa Berin Şen'in nöbet ertesi geçirdiği trafik kazasında yaşamını yitirmesi üzerine yapılmak istenen basın açıklaması “eylem yasağı” gerekçesiyle engellenmiş ve gözaltı işlemi gerçekleştirilmiş, kişiler hakkında dava açılmıştır.

Valiliği'nin 21 Kasım- 27 Kasım 2022 tarihleri arasında verdiği 7 günlük “eylem etkinlik” yasağı kararı, 2 yıl sonra “hukuka aykırı” bulunmuştur. Ancak bu aralıkta kadına karşı şiddetle mücadele günü sebebiyle gerçekleştirilecek eylem, kayıp yakınları eylemi, meslektaşımız Tahir Elçi'nin faillerinin bulunması amacıyla gerçekleştirilecek olan eylem ve daha birçok eylem, etkinlik engellenmiştir.

Engellemeler elbette sadece 2024 yılı öncesine ait ya da OHAL'in yarattığı güvenlik odaklı yaklaşıma has değildir. Bu yasaklamalar günümüzde de devam etmektedir.

Örneğin; 15 Şubat'ta Van'ın seçilmiş belediye başkanı Abdullah Zeydan'ın görevden alınarak yerine kayyum atanmasıyla başlayan eylemlerin ardından, Van Valiliği kent genelinde tüm eylem ve etkinliklerin 15 gün süreyle yasaklandığı; DEM Partili Siirt Belediye Eş Başkanı Sofya Alağaç'ın görevden alınarak yerine kayyım atanmasının ardından, kent genelinde eylem ve etkinliklerin 10 gün süreyle yasaklandığı; DEM Parti yönetimindeki Kağızman Belediyesine kayyım atanması ile Kars'ta gösteri yürüyüşü ve açık hava toplantılarının 10 gün süreyle yasaklandığı; Urfa Belediyesine kayyım atanmasının ardından, kente uygun görülen bazı etkinliklerin dışında tüm açık alan etkinliklerinin 3 gün boyunca yasaklandığı ilan edilmiştir.

Yine İBB Başkanı İmamoğlu'nun da aralarında olduğu 106 kişinin gözaltına alınmasıyla birlikte başlayan eylemlerin ardından İstanbul Valiliği'nin kararıyla şehirde 19-23 Mart tarihleri arasında 4 gün süreyle eylem, toplantı ve yürüyüş yasaklanmış, İstanbul'un ardından Ankara ve İzmir valilikleri de her iki şehirde de 5 gün süreyle eylemlerin yasaklandığını duyurmuştur. Bu ilanların ardından ise Manisa Valiliği de 5 gün süreyle ilde her türlü toplantı, gösteri yürüyüşü ve basın açıklamasını yasakladığını duyurmuştur.

25 Kasım 2024 tarihinde, Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü için Taksim'de yapılması planlanan eylem yasaklanırken; 8 Mart 2025 tarihinde, Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla ülkenin dört bir yanında yapılan eylemlerde kadınlar, polis müdahalesi ve gözaltılarla karşılaşmıştır. İstanbul'da en az 11 kişi gözaltına alınırken, Ankara'da kadınların Güvenpark'a yürümesine izin verilmemiştir.

Yine AGİT'in Barışçıl Toplantı Özgürlüğü ile ilgili Rehber İlkeleri'nde “Barışçıl toplantı özgürlüğü herkes tarafından kullanılmalıdır. Toplantı özgürlüğünü düzenlerken ilgili yetkililer herhangi bir temelde hiçbir birey veya gruba ayrımcılık uygulamamalıdır.” denilmesine karşın, valilikler tarafından LGBTİ+'ların eylemleri soyut bir “genel ahlak” gerekçesi ile yasaklanabilmektedir.

Neredeyse her yıl olduğu gibi bu yıl da bu gerekçelerle birçok kentte Trans Onur Yürüyüşü ve Onur Haftası etkinlikleri Valilikler, Kaymakamlıklar tarafından yasaklanmıştır. İstanbul'da bu kapsamda yapılan yürüyüşte gözaltına alınan 3 kişi tutuklanmış, yürüyüş katılanlar hakkında dava açılmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin Taksim'in kapatılmasını hak ihlali sayan; Taksim'i işçi ve emekçilerin “ortak hafızası” ve “sembolik değeri” olduğunu vurgulayan kararına rağmen; İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya, 29 Nisan'daki açıklamasında Taksim'in kapalı olacağını fakat 40

ayrı yer ve güzergahta kutlama yapılabileceğini söyleyerek ; Taksim bu yılda eylem ve etkinliklere “yasaklı mekân” olarak belirlenmiştir.

Yine Antep’te bulunan Başpınar Sanayi'deki 3 fabrikada yaklaşık 2 bin işçi sefalet zammına karşı greve başlamış; ancak organize sanayi bölgesi mekanını da içerecek 15 gün süreli eylem-etkinlik yasağı kararı verilmiştir.

Dicle Fırat Gazeteciler Derneği (DFG), Mezopotamya Kadın Gazeteciler Derneği (MKG) ve DİSK Basın-İş’in çağrısıyla bir araya gelen gazeteciler, Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin desteklediği Suriye Milli Ordusu (SMO) ile Kürt güçlerin öncülük ettiği Suriye Demokratik Güçleri (SDG) arasındaki çatışmaları takip ettikleri sırada SİHA saldırısıyla yaşamını yitiren gazeteciler Nazım Daştan ve Cihan Bilgin’i anmak için Şişhane Meydanı’nda yapılmak istenen basın açıklamasına müdahale edilerek 30 kişi gözaltına alınmış , birçok gazeteci tutuklanmış ve sonrasında haklarında dava açılmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı ve Türkiye Belediyeler Birliği Başkanı Ekrem İmamoğlu’nun ve İstanbul’un çeşitli belediyelerinin yöneticilerinin 19 Mart’ta gözaltına alınmasıyla başlayan protestolarda, farklı illerde çok sayıda insan gözaltına alınmış ve bir kısmı tutuklanmıştır. Kitleliliğiyle; devamlılık ısrar ve potansiyeliyle bu protestolar İstanbul, Ankara ve İzmir gibi ülkenin en büyük kentleri başta olmak üzere yaygın şekilde ortaya çıkarken; Anayasal haklarını kullanan yurttaşlara yönelik doğrudan şiddet içeren müdahaleler, insan sağlığına açıkça zarar veren kimyasal içerikli gaz ve sıvıların kontrolsüz kullanımı ve insanların hukuksuz kimlik tespiti ve gözaltı süreçlerinde kanunda açıkça suç olan işkence ve kötü muamelenin yaşandığı protesto alanlarına yansıyan video ve fotoğraflardan, gözaltına alınan ve tutuklanan yurttaşların anlatımlarından gözlemlenmiştir. Ancak bu konuda kolluk hakkında bilinen herhangi bir adli ve idari işlem söz konusu değildir.

Yine yabancıların eylem ve etkinliklere katılması ise sınırdışı kararları ile cezalandırılmakta olup; bunun en yakın örneği Azerbaycanlı Nana’nın kararında görülmüştür. Nana, okulundaki yemekhane eylemi gerekçe gösterilerek gözaltına alınmış ve GGM’ye götürülerek; hakkında sınırdışı kararı verilmiştir.

Tüm bu saydığımız örnekler, bu hakka gerçekleştirilen müdahalelerin çok küçük bir kesitidir. Çünkü hakka yapılan müdahale sadece yasaklarla değil, hakkın kullanımı için gereken hazırlık süreci de dahil olmak üzere tüm aşamalarda söz konusu olan ifade özgürlüğü ihlali ile de söz konusudur. Oysa ifade özgürlüğünün kolektif bir biçimde kullanımı ve özel bir biçimi olan toplantı ve gösteri yürüyüş hakkı, demokratik toplumun en önemli kriterlerinden olup ulusal ve uluslararası hukuk ile güvence altına alınmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde “Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya

başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz” denilmektedir.

Sözleşme’nin 14. maddesi; güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya başka herhangi bir statüye dayalı belirli gruplar için hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanması gerektiği düzenlenmiştir.

Anayasanın 34. maddesinde “Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir” denilmektedir.

Ancak Anayasa’nın gerisinde kalan 2911 sayılı Kanunun, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu (PVSK), Terörle Mücadele Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu ile diğer mevzuatta yer alan problemlili hükümlerle ve otoriter kamu gücü pratikleriyle buluşması, hakkın kullanımına ilişkin sorunların katmerli hale gelmesine neden olmuştur.

YASAL VE KURUMSAL ÖNERİLERİMİZ

Yurttaşlığın bir gereği ve hakkı olan siyasi katılım hakkının tesis edilebilmesi, her yurttaşın özneleşebilmesi için Anayasa’ya, içtihatlarla ve evrensel hukuk kurallarına aykırı bu pratiklerin terk edilmesi yetmeyecektir. 2911 sayılı Kanun’un da Anayasa’ya ve evrensel hukuk kurallarına uygun olarak düzenlenmesi gerekmekte olup; Kanun’un yeniden ele alınması gerektiği açıktır. Ancak Kanun’da yer alan ve hızlıca müdahale edilip kaldırılması yönünde düzenleme yapılabilecek maddeleri belirtmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Bu kapsamda;

1. 2911 sayılı Kanun’un 3. maddesinin 2. fıkrasında yer alan; “yabancıların bu Kanun hükümlerine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır” hükmünün kaldırılması,
2. 2911 sayılı Kanun’un 11. maddesinde yer alan düzenleme kurulu hükmüne dair kurulda yer alacak kişilerin 18 yaşını doldurmuş olmasını şart koşan, hakkın öznesini sınırlayan 9. maddedeki hükmün kaldırılması,
3. 2911 sayılı Kanun’un 17. maddesinde yer alan, hukuki belirsizlik taşıyan ve geniş takdir yetkisi sağlayan; vali veya kaymakamın “millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebileceği” veya “suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabileceği” hükmünün ve bağlı hüküm 18. maddenin kaldırılması,
4. 2911 sayılı Kanun’un 19. maddesinde yer alan; bölge valilerine il veya ilçelerde bütün toplantıların ertelenmesi veya yasaklanması hakkı tanıyan, anayasal düzenlemeye ve hakkın özüne aykırı olan bu düzenlemenin kaldırılması,

5. 2911 sayılı Kanun'un 22. maddesinde yer alan; belirli mekanları toplantı ve gösteri yürüyüşü için yasak alan olarak düzenleyen; toplantı, eylem, etkinlik ve yürüyüşle amaçlanan etkinin mekânsal tercihlerle sıkı sıkıya bağlı olduğu gerçeğini yok sayan, kamuya açık mekanları kategorik olarak yasak mekân haline getiren hükmün kaldırılması,
6. 2911 sayılı Kanun'un 24. maddesinde yer alan; zor kullanma yetkisini düzenleyen hükmün ölçsüz kullanıma izin vermesi sebebiyle kaldırılması,

önerilmektedir.

7. 2911 sayılı Kanun'un 28. maddesinde yer alan; yasaya aykırı hareket edenler tanımı Anayasal hakkını, anayasal kriterlere uygun olarak kullanan kişileri de kapsadığı için ve yasaya aykırı hareket edenler bu Kanun ile hakkın özüne getirilen sınırlamalar çerçevesinde ele alındığı için bu düzenlemenin kaldırılması gerekmektedir.
8. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullananlar 2911 sayılı Kanun'un hakkın özüne dokunan düzenlemeleri sebebiyle gözaltı ve tutuklamalarla karşılaşmaktadır. Bu gözaltı ve tutuklamalar ise hakkın kullanımı konusunda caydırıcı etkiye neden olmaktadır. Bu sebeple CMK'de yer alan "Gözaltı" başlıklı 91. maddenin, 4. fıkrasının, d bendinin ve "Tutuklama Nedenleri" başlıklı 100. Maddenin 3. fıkrasının g bendinin kaldırılması gerekmektedir.
9. Yine toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, eylem ve etkinliklerde kolluk tarafından gerçekleştirilen işkence, kötü muamele uygulamalarının ve hakkın ihlal edilmesine yönelik eylemlerin etkin soruşturulması, kolluk gözetim komisyonunun gerekli idari soruşturmaları etkin şekilde gerçekleştirmesinin sağlanması gerekmektedir.

Bununla birlikte mevzuatta yer alan hükümlere rağmen etkin soruşturulmayan adli ve idari dosyalar, başvurular olduğunu, bu dosyalara dair yapılan AYM ve AİHM başvurularının ihlalle sonuçlandığı ise hepimizin bildiği durumlardandır. Mevcut yasal düzenlemelerin ilgili etkin soruşturma sistemini aktif kılamadığı, politik atmosfere göre bu süreçlerin ters yüz edilebildiği görülmektedir. Bu sebeple etkin soruşturulmayan adli ve idari soruşturmalar sebebiyle kamu görevlisinin sorumluluğuna gidilmesini sağlayacak bir mekanizma kurulabileceği ya da etkili soruşturma için gerekli adli ve idari mekanizmalar için çalışmalar yürütülmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Bağlı olarak "Paris Prensiplerine uygun bağımsız kolluk gözetim kurulu oluşturulmalıdır. Güvenlik personeline toplantı ve gösterilere insan hakları yaklaşımına uygun müdahale eğitimi verilmesi" gerektiği düşünülmektedir.

E. Cenazelere Yapılan Saldırıları ile Gömme ve Gömölme Hakkına Dair;

Türkiye'de uzun zamandır ölümlere yönelik fiziki ve sembolik şiddet farklı biçimlerde uygulanmaktadır. Son yıllarda ölümlere ve yakınlarına yapılan eziyetler ve saldırılar geniş bir spektrumda yaygın bir biçimde karşımıza çıksa da bunlar cumhuriyet tarihi kadar eski uygulamalardır. Nitekim kamusal alanda vuku bulan bu şiddet çoğunlukla devlet organları tarafından yürürlüğe konmaktadır ya da bu fiilleri işleyeneler hakkında etkin soruşturma süreçleri yürütülmemektedir. Özellikle yaşanan çatışmalarda hayatını kaybedenlerin ölü

bedenleri farklı biçimlerde şiddetin hedefi haline gelmektedir. Yine “makul vatandaş” tanımının dışında bırakılmış muhalif, kadın, göçmen, LGBTİ+; Kürt, Ermeni, Yahudi, Alevi, Êzidi ve Hristiyan toplumlarının ölümlerine yönelik benzer bir şiddet yaşanmaktadır.

Çatışmalarda hayatını kaybedenlerin cenazelerinin uzun sürelerce aileleri tarafından teslim alınamaması ve ailelerin uzun süreler morglarda bekletilmesi, DNA test sonuçlarının aylarca çıkmaması, bazı süreçlerde çok kısa bir süre içerisinde cenazelerin kimsesizler mezarlığına defnedilmesi, defin törenlerinin ve dini vecibelerinin yerine getirilmesinin engellenmesi, cenazelerinin nerede olduğunu soran ve araştıranlara soruşturmaların açılması, kimi zaman bu cenazelerin camilere ve cemevlerine alınmaması, mezarlıkların tahrip edilmesi ve Garzan Mezarlığı örneğinde olduğu gibi ölümlerin mezarlıktan çıkarılması şeklindeki eziyet ve saldırılar geçmişte oldukça fazla yaşanmış olup halen güncel örnekler ile karşılaşmak mümkündür.

Benzer şekilde, ülkedeki farklı inanç ve kimliklere mensup toplulukların mezarlıklarının tahrip edilmesi yaygın biçimde devam etmektedir. Nihai olarak mezarsızlık örneğinde karşımıza çıktığı gibi yüz yıla yakın bir süredir yürürlükte olan bu pratikler yoluyla ölümlerin layıkıyla defnedilmesi engellenmekte yakınlarının yas tutmaları yasaklanarak yas hakları ellerinden alınmaktadır. Söz konusu şiddet tablosuna rağmen ölümlere yönelik gerçekleşen bu eziyetlerin kamusal alanda dile gelmesi, buna ilişkin hukuki süreçlerin başlatılması ve bu şiddetin engellenmesine yönelik her türden çaba kriminalize edilmektedir. Bu kriminalizasyon kamusal alanda söz sarf etmeyi dahi oldukça güç hale getirmektedir.

F. UMUT HAKKI

Umut hakkı, evrensel anlamda ölüm cezasının insan haklarına aykırılığının gündeme gelmesi ile ortaya çıkmış bir kavramdır. Yaşamının/hayatın yadsınamaz değeri, ölüm cezasının suçların azaltılmasındaki işlevsizliği ve ailelerinin yaşadığı adaletsizlikler temelinde, insani, etik ve cezai boyutları ile tepki toplayan bu uygulama, uzun yıllar hukuki alanda ve kamuoyunda verilen mücadelelerin sonucunda, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, birçok ülkede yasaklanmıştır.

Ölüm cezasına yönelik güncel tartışmaların aldığı son noktayı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nin 2010 tarihli bir kararı ile görmek mümkündür. Bilindiği üzere İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin yaşama hakkını koruyan 2. maddesinde; “yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez” ifadesi yer almaktadır. Sözleşme’nin bu açık hükmüne rağmen oluşturduğu içtihatlarla ölüm cezasına karşı oldukça mesafeli sayılabilecek bir tutum benimseyen AİHM, 2010 tarihli AlSaadoon and Mufdhi - Birleşik Krallık kararında, bu yaptırımın uygulanmasına ilişkin kesin görüşünü belirtmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde 2002 yılına kadar infazı gerçekleştirilmeyen idam cezaları da dâhil olmak üzere, koşullu salıverilmenin öngörülmediği herhangi bir cezai yaptırım yasada ya da uygulamada söz konusu değildir. 2002’de yürürlüğe giren 4771 No’lu Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile bu tarihe kadar idam cezası almış olan kişilerin cezaları ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çevrilmiş ve ilk defa yasada tahliye umudu

olmayan hapis cezası “terör” suçluları üzerinden tanımlanmıştır. Yasa kapsamında “*idam cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen terör suçluları hakkında (...) şartla salıverilmeye ilişkin hükümleri uygulanmaz. Bunlar hakkında müebbet ağır hapis cezası ölünceye kadar devam eder.*” düzenlemesine yer verilmiştir.

10 Mart 2001’de ise AB üyeliği için ülkelerin yerine getirmesi gereken kıstasları belirleyen Kopenhag Kriterleri’nin nasıl uygulanacağına ilişkin düzenlenen Ulusal Program kabul edilmiştir. Program kapsamında 2001 yılının Ekim ayında savaş ve yakın savaş tehdidi ile terör suçları dışında idam cezası kaldırılacağı düzenlenmiştir. Yine Türkiye bu programda yaşam hakkına özüne dokunulmayacağı yönünde taahhütte bulunmuş, 2003 yılında idam cezasını savaş ve yakın savaş tehdidi dışında yaşama hakkı ihlali sayan AİHS 6 No’lu Ek Protokol’ü imzalayarak aynı yıl içinde yürürlüğe sokmuştur. 2004 yılında ise “Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile idam cezası yasaklandı ve idama ilişkin tüm hükümler ağırlaştırılmış müebbet cezası ile ikame edilmiştir. Son olarak; idam cezasını tamamen yasaklayan AİHS 13 No’lu Ek Protokol ise 2006 yılında onaylanmıştır.

Umut hakkı, AİHM’in Al-Saadoon and Mufdhi - Birleşik Krallık kararında da görülebileceği şekilde, ölüm cezasına ilişkin yaklaşımların değişmeye başladığı süreçte filizlenmiş bir kavramdır

Azaltılamaz/indirilemez ömür boyu hapis cezası terimi ilk bakışta bir çelişki uyandırabilirse de, bu terim müebbet hapis cezasının uygulanış biçimi ile ilgilidir. Nitekim 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanunun 107/2. maddesine göre, “*Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar otuz yılını, müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar yirmi dört yılını, diğer süreli hapis cezalarına mahkûm edilmiş olanlar cezalarının üçte ikisini infaz kurumunda çektikleri takdirde, koşullu salıverilmeden yararlanabilirler.*”

Fakat yine aynı kanuna göre, kanunun 107/16. maddesinde belirtilen suçlardan birinin, bir örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde hükümlü koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanamayacaktır. Görüldüğü üzere ömür boyu hapis cezası ilke olarak mahkûmun bu cezayı ömür boyu çekmesi anlamını taşımamakta, ancak belirli koşulların varlığı halinde bu ceza gerçek anlamda bir müebbet hapse dönüşebilmektedir.

Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Cezasının Hukuki Arka Planı

Türkiye’de idam cezasının kaldırılmasına dair tartışma ve düzenlemelerden sonra 2002 yılında 4771 Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ve devamında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile kalıcı hâle getirilen “ağırlaştırılmış müebbet hapis” hem ölünceye kadar hapis anlamına gelen bir ceza türü, hem de olağan infazdan ayrılan olağanüstü bir infaz rejimidir. 5275 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelikler, bu hükümlülerin yüksek güvenlikli cezaevlerinde sıkı güvenlik rejiminde tutulmasını, dış dünya ile temaslarının ve gündelik haklarının olağan hükümlülere kıyasla keskin biçimde sınırlandırmasını öngörür. Bu rejim, yalnızca özgürlükten yoksun bırakma değil,

aynı zamanda mutlak izolasyon ve şartsız olarak ömür boyu içeride kalma sonucunu doğurarak “umut hakkını” fiilen ortadan kaldırmaktadır.

Bu düzenleme, özellikle TCK’nın “Devletin güvenliğine karşı suçlar”, “Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar” ve “Milli savunmaya karşı suçlar” başlıkları altında örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlar ile TMK m.17/4 kapsamında, koşullu salıvermenin kategorik olarak yasaklandığı haller yaratır. Bu nedenle bazı ağırlaştırılmış müebbetler hukuken indirilemez hâle gelmektedir (ör. 5275 sayılı Kanun m.107/16; TMK m.17/4). AİHM’in Öcalan (No.2), Kaytan, Gurban ve Boltan kararlarında saptadığı ihlal tam da buradan kaynaklanır: “cezanın hukuken indirilebilir” olmasını zorunlu kılan umut hakkı, bu istisna yasal düzenlemeler ve yaygınlaşan uygulamaları yüzünden sistematik biçimde ortadan kalkmaktadır.

Öcalan (No.2) davası bu tartışmayı görünür kılmış; Mahkeme 2014’te, koşullu salıverme imkânı olmaksızın ömür boyu hapis ve yıllarca süren izolasyon nedeniyle AİHS m.3 ihlâli vermiştir. Bu ihlâlin kaynağı olarak 5275 sayılı Kanun’un ilgili hükümleri ve TMK gösterilmiştir. Aynı gruptaki Kaytan, Gurban ve Boltan kararlarında da Mahkeme, “cezanın indirilebilir olmaması” temelinde ihlâli tekraren tespit etmiştir.

Bu arka planın bir başka boyutu da şeffaflık eksikliğidir. Hükümetin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ne sunduğu eylem planlarında ve Birleşmiş Millet İşkenceye Karşı Komite’ye sunduğu beyan ve raporlarda, ağırlaştırılmış müebbeti “ömür boyu sürmeyen” bir ceza gibi sunmasına karşın hem Kanun düzeyindeki istisnalar hem de fiilî uygulama aksi yöndedir. Ayrıca kaç kişinin “indirilemez” ağırlaştırılmış müebbet çektiğine dair istatistikler açıklanmamakta; sivil toplum örgütlerinin CİMER başvuruları ve Ombudsman tavsiyelerine rağmen veri paylaşılmamaktadır. Bu durum, yapısal sorunu görünmez kılmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Ne Diyor?

AİHM içtihadı (Vinter ve Diğerleri/Birleşik Krallık; ardından Öcalan (No.2)/Türkiye; Kaytan/Türkiye; Gurban/Türkiye; Boltan/Türkiye) “umut hakkı”nı dört ana başlıkta somutlar:

- Cezanın Hukuken İndirilebilir Olması: Ya yasa bir inceleme/indirim mekanizması öngörmeli ya da pratikte gerçekçi bir tahliye ihtimali bulunmalıdır. Cumhurbaşkanının af/indirim yetkisi, siyasal takdire bağlı ve öngörülebilir olmayan niteliği nedeniyle tek başına bu şartı karşılamamaktadır.
- Resosyalizasyona Odaklı İnfaz: Ağırlaştırılmış müebbet cezasının sıkı güvenlik ve izolasyona dayanan infazı; eğitim, sosyal faaliyete erişimin ve dış dünya ile temasın sınırlılığı; tek kişilik/kapalı yaşam düzeni gibi unsurlar resosyalizasyonu imkânsızlaştırır. AİHM, Bulgaristan, Hollanda, Ukrayna ve Litvanya kararlarında da (Harakchiev ve Tolumov; Murray; Petukhov; Matiošaitis) bu noktayı vurgulamıştır. Türkiye’de 5275 md.25 ve ilgili yönetmelikler düzeni, “güvenlik ve izolasyon”u merkez alır; bu haliyle umut hakkıyla bağdaşmamaktadır.
- Usul Güvenceleri ve Gözden Geçirme: Umut hakkı, belirli bir asgari süreden sonra mahkeme niteliğinde, bağımsız ve öngörülebilir ölçütlere dayalı bir gözden geçirme mekanizması gerektirir. Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komite 2024 Türkiye Gözlem Raporunda Türkiye’deki (İGK) İdare ve Gözlem Kurulları’nın, infaz personelinden oluşan yapıları ve sınırlı yargısal denetim nedeniyle bu ihtiyacı

karşılamadığını tespit etmiştir. İGK’lerin nesnel ölçüt eksikliği ve sınırlı yargısal denetim nedeniyle bu ihtiyacı karşılamadığı; özellikle TMK kapsamındaki dosyalarda “iyi hâl” değerlendirmelerinin ideolojik/sübjektif kriterlere yaslanmakta olduğu birden fazla Yargıtay kararında da tespit edilmiştir.

- Fiilen İndirilebilirlik ve Makul İlk İnceleme Süresi: AİHM, ilk gözden geçirme için 25 yıl civarını makul kabul etmekte; 40 yılı aşan süreleri ihlâlâ yakın bulmaktadır. Türkiye’deki “indirilebilir” olan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarında da 36–40 yıl eşikleri resosyalizasyon amacını fiilen hükümsüz kılmaktadır.

AİHM, bu gerekçelerle, “tahliye umudundan yoksun bırakmanın” başlı başına insanlık dışı muamele olduğuna hükmetmiştir. Bu bağlamda hukuki bir düzenleme şart haline gelmiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (AKBK) Süreci

Bakanlar Komitesi (30 Kasım – 2 Aralık 2021, İnsan Hakları/DH), 1419. Toplantısında Gurban grubu kararlarının icrası için asgari bir süreden sonra gözden geçirme ve penolojik gerekçelerle salıverme imkânı sağlayan bir mekanizma kurulmasını ve yasal çerçevenin AİHM standartlarıyla uyumlu hâle getirilmesini istemiş; Türkiye’den hem bu ölçekte reform planı hem de indirilemez müebbet çekenlerin sayısına dair istatistikleri sunmasını talep etmiştir. Hükümetin 2022 ve 2024 eylem planları, bu gereklilikleri karşılayan somut adımlar içermemektedir.

17–19 Eylül 2024, İnsan Hakları/DH, 1507. Toplantısında; Komite, ilerleme kaydedilmemesinden “*derin endişe*” duyduğunu kayda geçirmiş, Türkiye’den gecikmeksizin yasama veya eşdeğer tedbirlerle gözden geçirme mekanizması kurmasını istemiş, diğer üye devletlerin deneyimlerinden yararlanma çağrısı yapmış ve tekrar kaç kişinin gözden geçirilemeyen “indirilemez” ağırlaştırılmış müebbet çektiğine dair istatistikleri talep etmiştir. Ayrıca, konunun Eylül 2025’te yeniden gündeme alınacağını ve o tarihe kadar ilerleme sağlanmazsa bir “ara karar” hazırlanacağını bildirmiştir.

Eylül 2025 toplantısı (CM/Notes 1537): Komite, 11 yıldır hiçbir mevzuat değişikliği yapılmamasını kayda geçerek ara karar hazırlatmıştır. Toplantıda:

- STÖ’lerin ve BM İşkenceye Karşı Komite’nin verileriyle 4.000’den fazla mahpusun ağırlaştırılmış müebbet çektiği belirtilmiştir.
- Muhalefet milletvekillerinin sunduğu, 25 yıl sonra tüm müebbetler için gözden geçirme imkânı getiren kanun tekliflerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.
- Ayrıca Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu’nun Ekim ayında öneriler sunmasının beklendiği kaydedilmiştir.
- **Türkiye’nin 23 Ocak 2025’te açıkladığı Yeni Yargı Reform Stratejisi ve hazırlık aşamasındaki Yeni İnsan Hakları Eylem Planı hatırlatılmış; umut hakkının bu belgelerde yer alması gerektiği vurgulanmıştır.**
- Komite, Türkiye’den Haziran 2026’ya kadar somut ilerleme sağlamasını istemiştir.

YASAL VE KURUMSAL ÖNERİLERİMİZ

1. Kategorik yasakların kaldırılması kapsamında; 5275 sayılı Kanun md.107/16 md.25 ve geçici md.2 ile TMK md.17/4 başta olmak üzere, ağırlaştırılmış müebbeti “ölünceye kadar” hukuken indirilemez kılan tüm hükümler yürürlükten kaldırılmalı; her ağırlaştırılmış müebbet için kanunen açık bir gözden geçirme ve koşullu salıverme yolu tanınmalıdır.
2. Bağımsız gözden geçirme kurumu kapsamında; İGK’ler yerine yargısal güvenceli, bağımsız bir kurul/mahkeme modeli getirilmeli; ilk gözden geçirme en geç 20. yılda, sonrasında düzenli aralıklarla yapılmalı; kararlar kişiselleştirilmiş penolojik kriterlere ve resosyalizasyon kapasitesine dayandırılmalı; duruşmalı inceleme ve etkili itiraz yolu sağlanmalıdır.
3. Resosyalizasyon odaklı infaz kapsamında; 5275 m.25 ve ilgili yönetmeliklerde değişiklik yapılarak uzun süreli tek başına tutma ve mutlak izolasyon terk edilmeli; çalışma, eğitim, sosyal faaliyet ve aile/avukat erişimi anlamlı ve düzenli biçimde güvence altına alınmalıdır.
4. Eşitlik ve öngörülebilirlik kapsamında; TMK kapsamındaki suçlara yönelik ayrımcı infaz eşikleri ve fiilî koşullu salıverme engelleri kaldırılmalıdır.
5. Şeffaf istatistik zorunluluğu kapsamında; Adalet Bakanlığı, TÜİK ve ilgili diğer kurumlar, ağırlaştırılmış müebbet alanların sayısı, profili, cinsiyet ve yaş dağılımı ve infaz durumuna ilişkin düzenli, ayrıntılı veri yayımlamalıdır.
6. Geçiş hükümleri ve geriye etkili uyum kapsamında; hâlihazırda indirilemez rejimde olan tüm hükümlüler için derhal gözden geçirme imkânı tanınmalı; AYM’de bekleyen bireysel başvurular, AIHM standartları ve Komite kararları ışığında ivedilikle sonuçlandırılmalıdır.
7. Komisyon’un yasa hazırlığı kapsamında; Ulusal Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, ağırlaştırılmış müebbet infaz rejiminin yeniden düzenlenmesi için acil yasa hazırlıklarını başlatmalıdır. Bu süreç şeffaf yürütülmeli; Avrupa Konseyi standartları, AIHM içtihadı, barolar ve sivil toplum örgütlerinin katkıları dikkate alınmalıdır.

G. HAPİSHANELERDE MEVZUATTAN VE UYGULAMALARDAN KAYNAKLANAN HAK İHLALLERİ

Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca, hapishaneler hukuksuzluğun, insan hakları ihlallerinin en çok karşılaşıldığı alanlar olmuştur. Derneğimize yapılan başvuruların büyük bir çoğunluğu ise hapishanelerde yaşanan insan hakları ihlallerine dairdir. Aşağıda belli başlıklarla bu hususlara değinmek istiyoruz.

➤ Sağlık Hakkı İhlalleri

Bugüne kadar yapılan başvurulara göre, 631 hasta mahpus, insan onuruna aykırı uygulamalara karşı hapishanelerde yaşam mücadelesi vermektedir. Ağır hasta ve engelli mahpusların serbest bırakılmaması en ağır ihlallerden biridir. Bu husus en önemli ihlal olarak önümüzde durmaktadır.

Hasta mahpus sorununa ek olarak, tarafımıza yapılan başvurular sonucu raporlama faaliyetleri için hapishanelere yaptığımız ziyaretler sonucunda yapmış olduğumuz tespitler sonucunda aşağıdaki sorunları tespit ettik:

- Revir ve hastane sevkleri çoğu zaman aylarca geciktirilmektedir.
- Ağız içi arama ve kelepçeli muayene dayatmaları nedeniyle birçok mahpus tedavi olamadan kuruma geri götürülmektedir.
- Ameliyat edilmesi gereken hasta mahpusların operasyonları sürekli ertelenmekte; kalp, tansiyon, şeker ve kanser gibi kronik rahatsızlıklar tedavi edilmemektedir.
- İlaçlar çoğu zaman haftalar sonra verilmektedir; kimi zaman yanlış doz yazılması nedeniyle hastalar fiilen ilaçsız kalmaktadır.
- Özel beslenme gerektiren hastalıklarda uygun yemek verilmemekte, çölyak hastalarına glutensiz gıda sağlanmamaktadır.
- Pek çok hapishanede temiz suya erişim bulunmamakta ve beslenme için gerekli, yeterli gıdanın hapishane idaresi ve kantinlerinden sağlanmamaktadır.

➤ **Ağır Hasta Mahpuslar**

Hasta mahpuslara ilişkin sorunlar en can alıcı sorunlar olmakla beraber özellikle ağır hasta mahpusların durumu kritik bir önem taşımaktadır bu kapsamda yaptığımız tespitler aşağıdadır:

- Ağır hasta mahpusların hastane ve revir sevkleri aylarca geciktirilmekte, çoğu zaman hiç yapılmamaktadır,
- Ağız içi arama ve kelepçeli muayene dayatmaları, tedavilerin fiilen gerçekleşmesini engellemektedir. Bu dayatmaları kabul etmeyen mahpuslar muayene edilmeden geri gönderilmektedir.
- Kronik rahatsızlıkları olan mahpusların (kanser, kalp, şeker, KOAH, hipertansiyon vb.) ameliyatları ertelenmekte; düzenli ilaç temini gecikmektedir. Diyet gerektiren rahatsızlıklarda uygun gıda verilmemekte, sağlık hakkı ağır biçimde ihlal edilmektedir.
- Türk Ceza Kanunu ve Ceza İnfaz Kanunu hükümlerine rağmen, yaşamını cezaevinde sürdüremeyecek durumda olan ağır hasta mahpuslar serbest bırakılmamaktadır.
- Tedavi hakkına erişemeyen birçok ağır hasta mahpusun hapishanede yaşamını yitirdiği kamuoyuna da yansımaktadır.

➤ **Disiplin ve İnfaz İhlalleri**

Hukuki dayanağı olmayan ve keyfi olarak yapılan disiplin soruşturmalarıyla verilen hücre cezaları yaygın bir uygulama haline geldiği, hücre cezalarının yalnızca mahpusların cezalandırılması için değil, aynı zamanda infaz yakma ve tahliyelerin ertelenmesi amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

➤ **İdari Gözlem Kurulları**

Keyfi ve Hukuka Aykırı İşleyiş: Gözlem Kurulları, kanunen mahpusların hapishane uyumunu değerlendirmek için kurulmuşken, fiilen infazı uzatma ve tahliyeyi engelleme aracı haline gelmiştir. Hapishanelerde kurulan İdare ve Gözlem Kurulları, adeta paralel bir yargı

mekanizması gibi çalışmakta; yasal süresi dolmuş tutsaklar hakkında keyfi kararlar alarak ikinci kez cezalandırmaya varan uygulamalara imza atmaktadır. Bugüne kadar yüzlerce tutsak bu kurullar aracılığıyla tahliye hakkını kaybetmiş; ağır hasta olanların tahliyesi dahi defalarca engellenmiştir. Halen **359 mahpus** bu nedenle hapisanelerde tutulmaktadır.

“Pişmanlık Dayatması”: Mahpuslara koşullu salıvermeden yararlanabilmeleri için “pişmanlık” göstermeleri şart koşulmaktadır. Örneğin, politik mahpuslardan Abdullah Öcalan’a hakaret etmeleri ya da “örgüt üyeliğini kabul edip reddetmeleri” istenmektedir.

Tahliyelerin Engellenmesi: Ceza sürelerini dolduran çok sayıda mahpus, Gözlem Kurulu kararlarıyla tahliye edilmemekte; infazları 3 ay, 6 ay ya da 1 yıl sürelerle uzatılmaktadır.

30 Yılı Aşan Tutukluluklar: Ağırlaştırılmış müebbet alan mahpusların, 30 yılı aşkın süreyi doldurmalarına rağmen “topluma uyum sağlamadığı” gerekçesiyle salıverilmediği belirlenmiştir.

Yargısal Denetim Eksikliği: Gözlem Kurulu kararlarının bağımsız ve etkili bir denetime tabi olmaması, bu mekanizmayı keyfi bir cezalandırma aracına dönüştürmektedir.

Bu tablo, Gözlem Kurullarının “ikinci /paralel bir yargı mekanizması” gibi çalıştığını, hukuka ve insan haklarına aykırı biçimde mahpusların özgürlüklerinin gasp edilmesine yol açtığını ortaya koymaktadır.

➤ **İfade ve Kültürel Hak İhlalleri**

Mahpusların gazete ve dergilere erişimleri kısıtlanmıştır. Yeni Yaşam, Evrensel gibi muhalif gazeteler çoğu hapisanede verilmemektedir.

Televizyon yayınları sınırlıdır; TELE 1, KRT, Halk TV gibi kanallara erişim engellenmiştir.

Mahpusların sahip olabileceği kitap sayısına kota getirilmiştir: birçok hapisanede 5–7 kitap sınırı uygulanmakta, gönderilen kitapların teslim edilmemektedir.

Kürtçe kitaplar ve yayınlar özellikle engellenmekte, mahpusların anadilinde okuma hakkı gasp edilmektedir. Kütüphanelerden talep edilen kitaplar çok geç ulaştırılmakta veya hiç verilmemektedir.

➤ **İletişim Hakkı İhlalleri**

Mektuplar sansürlenmekte, özellikle Kürtçe yazılan mektuplar tercüman olmadığı gerekçesiyle gönderilmemektedir. Bazı mektuplar ise aylarca bekletilmekte veya tamamen kaybolmaktadır.

Telefon görüşmeleri birçok hapisanede 10 dakika ile sınırlı tutulmakta, mevzuatta tanınan haklardan daha az kullandırılmaktadır.

Açık görüşler ayda bir kez yapılmakta, ancak süreleri mevzuatta öngörülen 90 dakika yerine 30–40 dakikada sonlandırılmaktadır.

Yabancı uyruklu mahpusların uluslararası görüşmeleri çok yüksek ücretli olduğundan iletişim hakkı fiilen kullanılamaz hale gelmektedir.

➤ **Keyfi ve Hukuka Aykırı Aramalar**

Mahpusların hapisane giriş-çıkışlarında, hastane ve mahkeme sevklerinde çıplak arama dayatmasına maruz bırakıldıkları çok sayıda hapisanede tespit edilmiştir.

Mahpusların kişisel eşyalarına (defter, not, hijyen malzemesi) dahi el konulmakta; özel eşyaların zarar görmesi mahpuslarda sürekli bir baskı hissi yaratmaktadır.

Aramaların sabah erken saatlerde “baskın” şeklinde yapılması, mahpusların yaşam alanlarında sürekli bir huzursuzluk ve belirsizlik ortamı doğurmaktadır.

➤ **Sosyal ve Kültürel Hakların Engellenmesi**

Spor ve sohbet hakları çok sınırlı verilmekte; bazı hapisanelerde ayda yalnızca bir kez spor yaptırılmaktadır.

Kurs ve atölye çalışmaları ya hiç açılmamakta ya da kısa süre sonra kapatılmaktadır.

Müzik aletleri ve kültürel faaliyetler mahpuslara verilmemektedir.

Ortak alanlara kamera yerleştirilerek mahpusların özel hayatı ihlal edilmektedir.

Bu durum mahpusların sosyal yaşamdan kopmasına, ağır bir tecrit ortamına sürüklenmesine yol açmaktadır.

➤ **Barınma ve Fiziksel Koşullar**

Hapisaneler kapasitelerinin üzerinde dolu olup; 12 kişilik koğuşlarda 20’den fazla mahpus kalmaktadır.

Mahpusların bir kısmı yer yataklarında yatmak zorunda kalmaktadır.

Koğuşlar rutubetli, nemli ve sağlıksızdır; temizlik için yeterli malzeme verilmemektedir.

Isınma yetersizdir, soğuk havalarda kaloriferlerin açılmadığı rapor edilmiştir.

Sıcak su kota ile verilmekte, haftanın bazı günleri hiç sıcak su sağlanmamaktadır.

Tuvalet ve banyo sayıları yetersizdir; bu durum hijyen sorunlarını ağırlaştırmaktadır.

➤ **Beslenme Hakkı İhlalleri**

Yemekler miktar olarak az, hijyen açısından yetersiz ve besin değeri düşüktür.

Diyet gerektiren hastalıkları bulunan mahpuslara uygun yemek verilmemekte olup; kronik hastalığı olan mahpuslar risk altındadır.

Kantin ürünleri yüksek fiyatlarla satılmakta, kalitesiz ürünler nedeniyle temel ihtiyaçlar karşılanamamaktadır.

Çoğu hapisanede sebze ve meyveler çürük ya da düşük gramajlı olarak verilmektedir.

Mahpusların sağlıklı ve yeterli beslenme hakkı fiilen engellenmektedir.

➤ 10- Kadın Mahpuslara Yönelik İhlaller

Kadın koğuşlarında yapılan aramalara erkek infaz koruma memurlarının katılması, özel hayatın gizliliğini ihlal etmektedir.

Kadın mahpuslara hijyen ürünleri, özellikle pedler, yeterli miktarda verilmemektedir.

Hamile, yaşlı ve engelli kadın mahpusların tahliye edilmemesi ciddi bir sorun olarak öne çıkmaktadır.

Kadın mahpusların kurs ve sosyal faaliyetlere erişiminde daha fazla kısıtlama uygulanmaktadır.

Türkiye genelindeki **16 hapishanede tutulan 327 Kadın mahpus**, infaz rejiminin erkek egemen yapısı nedeniyle hem cinsiyet temelli hem de politik kimlikleri üzerinden baskıya maruz kalmaktadır.

➤ 11-Tecrit ve Psikolojik Baskılar

Ekte sunmuş olduğumuz Hapishane Raporumuzda(Ek-1) görüldüğü üzere mahpusların en temel insan hakları dahi askıya alınmış ve tecrit uygulamaları en üst seviyeye çıkarılmıştır. Mahpusların hapishane koşullarında sosyalleşebilmek, infaz sürelerinde sosyal ilişkilerden kopmamaları, bedensel ve ruhsal sağlıkları açısından ortak alan faaliyetleri büyük önem arz etmektedir. Özellikle yüksek güvenliikli hapishanelerde tutulan mahpuslar beden ve ruh sağlıkları için uzun süre veya süresiz sosyal yalnızlaştırmaya maruz bırakılmamalıdır.

AİHM tamamen duyuşal yalıtma ile birlikte bütünüyle sosyal yalıtmanın kişiliği tahrip edeceğini ve güvenlik veya başka gerekçelerle haklı gösterilmeyecek bir insanlık dışı muamele biçimi oluşturacağını belirtmiştir. Bu nedenle mahpuslara keyfî ve hukuk dışı kararlar ile disiplin cezaları verilmemeli mahpusların sohbet spor hakları kullandırılmalıdır. Mahpusların dış dünya ile iletişim kurması, toplumdan tamamen kopmadan, meydana gelen gelişmeleri takip edebilmesi için en önemli iletişim araçlarının başında süreli ve süresiz yayınlar gelmektedir. Mahpuslar kitaplar sayesinde birçok konuda kendilerini geliştirirken gazete ve dergiler sayesinde toplumda yaşanan gelişmeleri takip edebilmektedir. Bu durum tecridin mahpuslar üzerindeki etkilerinin bir parça olsun azalmasına neden olmaktadır. Gözetlenebilir hücre anlayışı ile inşa edilen ve insan onurunu pek çok yönüyle ihlal eden Y ve S Tipi hapishaneleri kapatılmalı ve diğer hapishanelerin insan hak ve onuruna uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

YASAL VE KURUMSAL ÖNERİLERİMİZ

1. Artan hak ihlallerine ve idarenin tutumlarına karşı mahpuslar tarafından Hapishane İdaresi, Cumhuriyet Başsavcılığı, İnfaz Hakimliği, TBMM gibi kamu kurum ve kuruluşlarına yazdıkları dilekçeler işleme alınmalı, dilekçelerin kayıt numarası, alındı belgelerinin birer örnekleri mahpuslara verilmeli ve dilekçelerin ilgili makamlara iletilmesi sağlanmalıdır.
2. Kadın mahpuslara hijyen ürünleri, özellikle pedler, yeterli miktarda verilmelidir.
3. Hapishanelerde kitaplara getirilen kısıtlamalar ile dergi ve gazetelere getirilen yasaklamalar nedeniyle mahpuslar ifade özgürlüğü kapsamında bilgi ve kanaatlere ulaşma özgürlüğü ve haber alma hakkından faydalanamamaktadır. Bu uygulamalara son

verilmeli, kitap kotası kaldırılmalı ve haberleşme hakları bağlamında yasal olan dergi-gazete ve TV kanallarından mahpusların yararlandırılması sağlanmalıdır.

4. Tel örgü, kafes uygulaması, yaşam alanlarını gören kamera uygulamasına son verilmelidir.
5. Mahpuslara ve ailelerine karşı gerçekleştiği ifade edilen “Çıplak Arama” işkencesine ivedilikle adli soruşturma başlatılmalı, çıplak arama dayatmasında bulunan görevliler tespit edilerek etkili soruşturma yürütülmelidir.
6. Hapishanelerde mahpuslara yönelik arama adı altına yapılan işkence ve kötü muamele iddialarına yönelik derhal etkin ve şeffaf bir soruşturma başlatılmalıdır. Hukuka aykırı fiiller gerçekleştiren kamu görevlileri hakkında etkin soruşturma mekanizmaları işletilmelidir. Şafak baskını şeklinde tabir edilen eylemlerden vazgeçilmelidir.
7. Sağlığa erişim hakkı ihlallerinin ortadan kaldırılması için cezalarının infazının hapishane koşullarında sürdürülmesi uygun olmayan mahpuslar yönünden alternatif yollar aranmalı ya da sağlık koşulları nedeniyle cezanın ertelenmesi/geri bırakılması yoluna gidilmesi gerekmektedir.
8. İnsanlık onuru ile bağdaşmayan ağız içi arama uygulamasına ve diğer yasaklı arama usullerine ve kelepçeli muayeneye son verilmesi, hasta mahpusların hastaneye sevkleri geciktirilmemeli ve tedavileri bir an önce sağlanması gerekmektedir.
9. Mahpusların tedavilerinin daha iyi ve uygun koşulların bulunduğu hapishaneye sevk taleplerinin kabul edilmesi, bu taleplerin keyfi gerekçelerle reddedilmemesi ve geciktirilmemesi gerekmektedir.
10. Mahpusların hastanelere sevk süreçlerinin ikincil bir cezaya dönmemesi için; hastaneye sevkleri, ring araçlarıyla değil, hastaneye doğrudan doğruya sağlık araçları ile ulaşmalarını sağlayacak bir yöntemle yapılması gerekmektedir.
11. Yaşamın en temel unsuru olan temiz suya ulaşımındaki problemlerin çözülmesi, mahpusların hem yaşamları için hem de oda ve beden temizliği için gerekli ve yeterli suya erişiminin sağlanması gerekmektedir.
12. Yüksek Güvenlikli, S Tipi, Y Tipi Hapishanelerinin yarattığı duyuşal izolasyon ve sosyal izolasyon göz önüne alınarak; fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik halini imkânsız kılan bu hapishane tiplerinden ve kapatma rejiminden vazgeçilmesi için, fiziki yapısı mahpusların bedensel ve ruhsal sağlığını bozmaya elverişli hapishaneler derhal boşaltılması gerekmektedir.
13. Hukuka aykırı olan Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik’in iptal edilerek hapishane idareleri hukuk dışı ve keyfi kararlarını bir araç haline getirmeleri engellenmelidir. Yukarıda bahsi geçtiği üzere hapishane idareleri yeni yönetmelik ile kendilerine verilen yetkileri kötüye kullanmaya başladıkları görülmektedir. Bu nedenle ilgili yönetmeliğin iptali ile hapishane gözlem kurullarının yetkilerinin kısıtlanması veya bu uygulamanın tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir.
14. Çıplak arama, ağız içi arama, ayakta nizami sayım, tecrit gibi insan onuruna aykırı tüm uygulamalardan bir an önce vazgeçilmelidir.
15. Kelepçeli muayene, ring aracında kelepçeli yolculuk uygulamalarına son verilmelidir. Nakil, disiplin cezaları, haberleşme hakkı gibi pek çok konuda Anayasa Mahkemesi’nin

ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği ihlal kararları gözetilerek yeni hak ihlallerinin önlenmesi için kalıcı düzenlemelere gidilmelidir.

16. Koşullu salıverilmelerine engellenmesine neden olan Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik yürürlükten kaldırılmalı, lehe kanun ilkesi uygulanmalıdır. Yürürlükteki “iyi hal” kriterleri belirlenmeden önce hükümlülerin hapisshanedeki koşulları hakkaniyetle tespit edilmeli, “iyi hal” değerlendirmesi yapmadan önce hapisshanelerin insan onuruna uygun fiziki ve sosyal koşulları yaratılmalıdır.
17. “Terörle Mücadele Kanunu” gibi ayrımcı yasalarla hapisshanene konulmuş kişiler “ıslah edilmesi gereken suçlular” olmadığından, infaz yasaları gibi ceza yasalarının ve yargılamalarının da düşman ceza hukuku mantığından uzaklaşması gerekmektedir. Dolayısıyla Yargı Paketleri ile de sürdürülen siyasi mahpuslara yönelik sistematik ayrımcılığa derhal son verilmeli; infaz rejimi düzenlemeleri tüm mahpuslar için eşitlik ilkesine uygun biçimde gerçekleştirilmelidir. Ceza adaleti sistemi, toplumun tüm kesimlerine karşı adil ve kapsayıcı olmak zorundadır. Hapishaneler, adaletin askıya alındığı yerler olamaz. Türkiye’de barışçıl çözüm yollarının önünü açmak, toplumun tüm kesimlerinin eşit yurttaşlık temelinde bir arada yaşamasını sağlamak ve hukukun üstünlüğünü yeniden inşa etmek için, başta hapishaneler olmak üzere tüm devlet kurumlarında insan haklarına saygılı bir reform süreci başlatılmalıdır. Hapishanelerde uygulanan ayrımcı ve keyfi uygulamalara son verilmelidir.
18. Ayrıca ifade ve iletişim haklarının güvence altına alınması, Sosyal ve kültürel hakların düzenli olarak kullandırılması, Bağımsız denetim mekanizmalarının hapishanelerde etkinleştirilmesi içerisinden geçtiğimiz diyalog sürecinin toplumsallaşması ve hapishanelere yansması bakımından elzemdir.
19. Anayasa ve kanunlarda devlet kendisine yüklenen yükümlülüklerini ve sorumluluklarını yerine getirmeli, mahpuslara yönelik uygulanan başta tecrit olmak üzere tüm hak ihlallerine son verilmelidir. TBMM Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu hapishanelerdeki tüm hak ihlallerinin giderilmesi, ayrımcı infaz rejiminin ve ayrımcı kapatılma mekanlarının terk edilmesi için TBMM’yi harekete geçirmelidir.

Süreç bağlamında şubat ayından bu yana kamuoyunun gündeminde olan ve yargı alanında “reform” adı altında sunulan 10. Yargı Paketi Kanun Teklifi 4 Haziran 2025 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Birçok alanda düzenlemeler içeren bu yargı paketi, en temel sorunlardan biri olan siyasi mahpuslara yönelik eşitsiz ve ayrımcı uygulamaların sonlandırılması açısından yetersiz kalmıştır. Türkiye’de toplumsal barışın yeniden tesisi için umutların filizlendiği bir dönemde, siyasi mahpuslara yönelik ayrımcı infaz politikalarının sürdürülmesi, barış ve demokratik çözüm iradesiyle açıkça çelişmektedir. Bu sürecin sürdürülebilirliği, sadece silahların susması ile değil, aynı zamanda toplumsal adaletin tesis edilmesi ile mümkündür. Bu bağlamda, siyasi mahpusların eşit yurttaşlık haklarından ve hukuki güvencelerden yararlanması, geçmişte yaşanan ağır hak ihlallerini sürdürmekte ve barışa olan toplumsal inancı zayıflatmaktadır. Toplumu iyileştirmek için atılacak en anlamlı adımlardan biri, siyasi mahpuslara yönelik bu adaletsizliğin ortadan kaldırılması olacaktır. Yasal ve uluslararası mevzuat evrensel hukuk ilkeleri ile birlikte göz önüne alındığında; kurumlarımıza

gelen başvurular ve yapılan görüşmeler neticesinde tespit edilen başta Kötü Muamele ve İşkence yasağı olmak üzere sağlık ve tedaviye erişim hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, haberleşme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, özel hayata saygı hakkı ihlallerine sebebiyet veren uygulamalarının ve eylemlerinin sonlandırılması ve idarenin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir.

H. KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE YARGIDAKİ/HUKUKTAKİ YANSIMALARI

Kadına yönelik eril şiddet, kadınların özel ve kamusal alanda tabiiyet ilişkisinin sürdürülmesi için tüm dünyada kullanılan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyet temelli ayrımcılığa yol açan bir araçtır. Kadına şiddet, esas itibariyle ataerkil yapının farklı ekonomik ve sosyal koşullarla eklemlenmesi ve farklı biçimlere bürünmesi ile erkek egemenliğinin devamlılığını sağlar ve çoğu kez toplumsal onay ve yasalarla da desteklenerek pekişir. Bu noktada hukukun ve hukuk uygulayıcılarının kadına yönelik şiddete karşı üstlendikleri misyonu ne kadar yerine getirdiğini tartışmak gerekmektedir. Hukuk, toplumdaki kültürel normlar gibi kadına yönelik şiddeti başlıca meşrulaştırma vasıtası olmuştur. Hukuk toplumun kültürel değerleri ve geleneksel anlayışını gözeterek yasalarını oluşturabildiği gibi aynı zamanda yasa koyucular da içinde bulundukları toplumun değer yargılarını hukuka yansıtabilmektedirler. Toplumsal yapıyı belirleyen ataerkil kültür varlığını sürdürmek için töre, gelenek, din gibi nedenlere sığınarak, toplumun ve bazı durumlarda yasaların da onayıyla “şiddet” kullanır. Ataerkil sistem gücünü fiziksel, sosyal ekonomik, siyasal bütün kaynaklara sahip olmasından alır ve bu gücü devam ettirebilmek için hukuktan en yüksek oranda faydalanır. Bu anlamda hukukun açıkça eşitliğe aykırı normlar oluşturup, kadını ikincilleştirip, bağımlı kıldığı görülmektedir. Hukukun bu şekilde ataerkil ideolojiyi yansıtmamasının başlıca nedeni, hukuku yapanların ve uygulayanların hep erkek olmasıdır. Bu anlamda hukuk erkek bakış açısını yansıtmaktadır. Kadının mevcut hukuk sistemindeki konumu toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisinde en belirgin sorunlu alanlardan biridir. Günümüzde hukukun ataerkil ideolojiyi yansıtan bu görünümünde uzaklaşmaya başlayıp, eşitliğe doğru düzenlemeler yapması aşaması kurulan komisyonun misyonunu yerine getirmesi ile söz konusu olacaktır. Kadınların özgürlüğü toplumun özgürlüğüyle doğrudan bağlantılıdır. Barış süreçleri kadınların içerisinde bulunduğu eşitsizlik ve şiddet döngüsü yok sayılarak yürütülemeyecek süreçler olup barışın toplumsallaşması, eşitlik, demokratikleşme ve toplumsal refah için kadınlara yönelik yasal düzenlemeler de göz önünde bulundurularak çalışmalar yürütülmelidir.

Aşağıda yapılan tüm değerlendirmelerden önce belirtmek gerekir ki 2021 yılında Cumhurbaşkanının tek taraflı imzası ile feshedilen İstanbul Sözleşmesi kadına yönelik şiddetle mücadelede en önemli yol haritası olup sözleşmeye tekrar taraf olunmalıdır.

Bu kapsamda kadına yönelik şiddete dair hukuki sorunları ortaya koyan tespit ve önerilerimiz aşağıdaki gibidir:

Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirme

Kadına yönelik şiddetle mücadelede toplumsal dönüşümün yanında en önemli araçlarından biri faillerin yargılanması ve cezalandırılmasıdır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun

senelik raporlarına göre son 5 yılda, 2021 yılında 217'si şüpheli ölüm olmak üzere toplamda 497 kadın cinayeti, 2022 yılında 245'i şüpheli ölüm olmak üzere toplamda 579 kadın cinayeti, 2023 yılında 248'i şüpheli ölüm olmak üzere toplamda 563 kadın cinayeti, 2024 yılının 259'si şüpheli ölüm olmak üzere toplamda 653 kadın cinayeti, 2025 yılının ilk 6 ayında 145'i şüpheli ölüm olmak üzere toplamda 281 kadın cinayeti gerçekleşmiştir. Bu tablodan anlaşıldığı üzere cins Kırım boyutuna varan kadına yönelik şiddet / kadın cinayetleri münferit olaylar olarak değil, sistematik bir toplumsal sorun olarak ele alınmalıdır.

Kadın cinayetlerinin önlenmesi konusunda etkili politikalar geliştirilmemiş olmasıyla birlikte bazı durumlarda koruyucu/önleyici tedbirler etkin bir şekilde uygulanmaması, ceza yargılamalarında yargının tutumu, cezaların caydırıcı olmaması, mağdur odaklı bir yaklaşımın eksikliği, eril bakış açısı ve sürecin uzunluğu gibi nedenlerle başka kadın cinayetlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerine dair olan soruşturma ve kovuşturma aşamalarındaki yargı pratiklerine bakıldığında caydırıcı olmasını beklediğimiz bu süreçlerin çoğunlukla erkek faili koruyan, aklayan, gerçek bir adalet anlayışından uzak olduğu gözlemlenmektedir. Derneğimiz tarafından takip edilen 16 kadın cinayeti, 1 şüpheli ölüm, 2 öldürmeye teşebbüs, 7 cinsel saldırı, 2 çıplak arama, 2 fiziksel şiddet ve 10 kadın hakları savunucularına yönelik yargılama olmak üzere 40 ceza dosyası üzerinden detaylı değerlendirmeler içeren Kasım 2024 tarihli Ceza Hukuku Yargılamalarında Kadına Yönelik Şiddet Ve Eril Yargı Pratikleri Raporumuzu da komisyonunuz ile paylaşıyoruz.(Ek-2) (<https://ozgurlukicin hukukcular.org/tr/detay/ceza-hukuku-yargilamalarinda-kadina-yonelik-siddet-ve-eril-yargi-pratikleri-raporu>) Söz konusu raporda ayrıntılı bulunan değerlendirmelerimizle birlikte önerilerimizi aşağıdaki gibi tekrarlıyoruz;

Hukuk, toplumdaki kültürel normlar gibi kadına yönelik şiddetin başlıca meşrulaştırma vasıtası olmuştur. Hukukta, Toplumun kültürel değerleri ve geleneksel anlayışını gözeterek yasalar oluşturabildiğinden kadına yönelik şiddet dosyalarındaki uygulama sorunlarının temel nedenini eril hukuk normları oluşturmaktadır. Hukuk normlarındaki sorunlar ceza miktarlarının arttırılması ile çözülmeye çalışılmakta ise de söz konusu normların eril bir kültür esas alınarak düzenlendiğinden uygulamada da birçok sorun meydana gelmektedir. Uluslararası standartlara uygun usul güvenceleri sağlanmadıkça, cinsiyet duyarlı özel önlemler ve bu yargılamalara özgü delil kuralları belirlenmedikçe; ceza miktarını arttırmak uygulamadaki fiili cezasızlık durumunu arttırmaktan ve bu suçların faillerini cesaretlendirmekten başka bir sonuç doğurmamaktadır. Bu bakımdan kadına yönelik şiddet suçlarındaki sistematik cezasızlık sorununun aşılabilmesi için, bu suçların soruşturma, kovuşturma, infaz ve giderim süreçlerini, bu suçların işleniş biçimlerini, koşullarını, cinsler arasındaki eşitsizliğin bir sonucu ve cinsiyet ayrımcılığının bir türü olduğunu gözeterek, mağdur haklarını merkeze alan bir yaklaşımla yeniden düzenlemek ve belirlenecek ilke, kural ve önlemlerin eylemli biçimde uygulanmasını izlemek gerekmektedir.

Kadın cinayetleri, hukuk ve kamu yönetimi açısından önemli bir insan hakları ihlali alanı olup, idarenin koruyucu/önleyici tedbirler alma yükümlülüğü yargı makamlarını da yükümlü kılmaktadır. Kadın cinayetleri davalarının yargı kararlarına yansıyan biçimi toplumsal adalet açısından oldukça önemlidir. Kadın cinayetleri davalarında etkin ve etkili soruşturmalar yürütülerek, her iddia özenle soruşturulmalı, fail erkeğin savunması dikkate alınarak

tasarlayarak öldürme, canavarca hisle, eziyet çektirerek öldürme, töre saikiyle öldürme gibi suçun nitelikli unsurları eril bakış açısından uzak bir şekilde değerlendirilerek karar verilmelidir. Tedbir kararları bulunmasına rağmen katledilen kadınların davalarında ihmali bulunan kolluk personelleri/yargı makamları hakkında etkili soruşturmalar yürütülmelidir. Kadın cinayeti yargılamaları makul sürede sonlandırılmalı, kurulacak hüküm ile kadın cinayetlerinin münferit davalar olmadığı toplumsal bir sorun olduğu gözetilerek toplumsal vicdana ve adaletin tesisine uygun kararlar verilmelidir.

Şüpheli kadın ölümlerinde her ihtimal değerlendirilerek etkili ve yeterli soruşturmalar yapılmalı, kadınların ruh haline yönelik bilimsellikten uzak geleneksel bakış açılarıyla değerlendirme yapılmadan soruşturmalar yürütülmelidir. ATK raporlarının maddi gerçeği ortaya çıkarmayan eksik ve yetersiz değerlendirmeleri göz önünde bulundurulmalı, psikolojik otopsi, fizik gibi yeni nesil bilimsel yöntemlere başvurulmalıdır. İntihar olgularında özellikle toplumsal bir sorun olarak ele alınarak kadınların hangi nedenlerle intihara sürüklendiği, intihara teşvik olup olmadığına yönelik araştırmalar yapılmalıdır.

Kadın cinayetleri ve kadına karşı şiddet dosyalarında olayın somut koşulları gözetilmeksizin tek başına erkeğin soyut beyan veya davranışları göz önünde bulundurularak; TCK madde 29 ve 62 de düzenlenen haksız tahrik ve takdiri indirimlerinin uygulanması ile işletilen cezasızlık politikalarının şiddet faillerinin en büyük güç kaynağı olduğu açıktır. Kanunla düzenlenen takdiri indirimin, failin mahkeme ile sınırlı kalan davranışları ile değil olayın somut koşulları ile birlikte değerlendirilerek; toplumsal adaleti sağlayacak şekilde uygulanması gerekmektedir.

Hukuki uygulamalarda, toplumdaki yerleşik ataerkil kültür ve ahlâk anlayışı, kadınların yaşam tercihlerinin şekillendirilmesi ve sınırlandırılmasında gerekçe olarak kullanılamamalı ve bu doğrultuda ceza hukukundaki haksız tahrik indirimi, kadınların yaşam tercihlerinin kabul edilmemesinden doğan öfke ve hiddetten kaynaklanan şiddet fiilleri için uygulanmamalıdır. Yargı makamlarının, kadına karşı şiddet dosyalarında kurulan her bir hükmün tek başına mevcut dosya ve faili açısından sonuç doğurmayacağı aksine suçla mücadele açısından tüm toplumu etkileyeceğine dair hukuk perspektifiyle yaklaşması ve yargılamalar esnasında kadın yaşam tarzına ve toplumsal konuma dair hususların haksız tahrik indirimine gerekçe yapılmasından vazgeçilmesi gerekmektedir. “Namus cinayeti” konusunda ataerkil önyargılara dayanmadan toplumsal cinsiyet eşitliğini somutlaştırıp kadınların yaşam hakkını merkeze alarak hukuki düzenlemeler yapılmalı, TCK’nin 29. maddesi, hukuk uygulayıcıların hukuk düzeninden başka bir düzene yani cinsiyet rejimine referansla karar vermelerinin önüne geçecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

TCK madde 102 ve devamı maddelerinde düzenlenen cinsel saldırı, taciz vb. suçlarda; cinsel şiddetin sadece ceza kanunlarında suç olarak tanımlanmasının yeterli olmadığı gözetilerek, şiddet izleri veya görgü şahitleri gibi tecavüzün “doğrudan” kanıtlarının mevcut olmadığı hallerde yetkili makamlar tüm olguları incelemeli ve olayları çevreleyen koşulları değerlendirerek bir karara varmalıdırlar. Etkili bir soruşturma yapılmalı ve gerek soruşturma gerekse kovuşturma sürecinde “cinsiyetlendirilmiş şiddet anlayışı” esas alınmalıdır. Cinsel şiddet iddialarıyla ilgili eksiksiz bir soruşturma, bağımsız tıp uzmanlarınca yapılacak psikolojik muayeneyi de içermelidir. Soruşturma ve kovuşturma sürecinde mağdur davranışları suça gerekçe yapılmamalı ve mağdurun dolaylı rızasından bahsedilmemelidir. Yargılama sürecinde

kadının beyanı alınırken yaşadığı ağır travmaları tetikleyen veya derinleştiren yaklaşımlarda bulunulmamalıdır. Söz konusu suçlara ilişkin yürütülen yargılamalarda etkin ve hakkaniyete uygun yargılama yürütülerek kurulacak hüküm ile toplumsal vicdana ve adaletin tesisine uygun kararlar verilmelidir.

Hapishanelerde kadın mahpuslara uygulanan çıplak arama, koşulları mevzuatta açık ve net bir şekilde belirtilmemiş ve uygulanabilirliğini hapishane idarelerinin keyfiyetine bağlı olarak uygulanmakta olup; vücut dokunulmazlığını ihlal eden, insan onurunu zedeleyen, özellikle kadın ve çocuklar açısından cinsel şiddete de dönüşebilen bir uygulama olarak tamamen kaldırılması için idareler için yargı kararları ile hukuka aykırı bir uygulama olduğuna vurgu yapılmalıdır. Çıplak arama vakalarında mağdurun beyanı esas alınmalı, etkin ve etkili soruşturmalar yürütülmeli, kamu görevlilerini koruyan yargı anlayışından vazgeçilerek caydırıcı cezalar verilmelidir. Kadın hapishanelerindeki temel sorunlar ve çözüm önerilerimize ilişkin olarak <https://ozgurlukicin hukukcular.org/tr/detay/kadin-hapishaneleri-ve-siyasi-kadin-mahpuslar-hak-ihlalleri-raporu> linkteki raporumuzu inceleyebilirsiniz. (Ek-3)

Kadının beyanını esas alarak o beyanın doğruluğunu kanıtlayacak her türlü delilin hemen toplanmasını, kadın tarafından sunulan hikâyenin, kadının içinde bulunduğu koşullar da dikkate alınarak doğruluğunun nasıl kanıtlanabileceğini dikkate alan bir soruşturmanın yürütülmesini gerektirir. Kadına yönelik fiziksel şiddet dosyalarında caydırıcı cezalar verilmeli, sistematik şiddet durumu gözetilerek eziyet suçu bağlamında yargı süreçleri yürütülmelidir.

Özel savaş politikaları çerçevesinde Kürt kadınları şahsında yaşanan, failinin üniformalı olduğu şiddet dosyalarındaki cezasızlık politikalarından, erkek egemen ulus devletçi yaklaşımdan vazgeçilerek faillerin yargı tarafından üniforma zırhı ile korunmasının önüne geçilmelidir.

Kadınlar ve kadın hakları ile ilgili kararlar alınırken kadın alanında çalışan sivil toplum kuruluşları, dernek, meslek örgütleri ve bu alanda çalışan oluşumlar sürece etkin bir şekilde dâhil edilmelidir. Kadın cinayetleri ve kadına karşı şiddet dosyalarında kadın alanında çalışan sivil toplum kuruluşları, dernek, meslek örgütlerinin davaya müdahillik taleplerinin reddine dair hukuksal yaklaşımdan vazgeçilmelidir. Mahkemelerce suçtan zarar görme kavramının dar yorumlanması amaca aykırı olup, kadın kuruluşlarının kadına şiddet davalarında katılma talebinin kabul edilmesinin, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacağı ve bu yolla bu tür olayların kınandığı ve meşru görülmediği konusunda kamuoyuna mesaj verilmiş olacağı açıktır. Öte yandan Türkiye'nin taraf olduğu Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi(CEDAW)'nden kaynaklanan bir yükümlülük de bu yolla yerine getirilmiş olacaktır. Çünkü CEDAW kadına şiddetin önlenmesi, namus cinayeti gibi kadına karşı ayrımcılığı besleyen her türlü kural, örf adet ve anlayışla etkin biçimde mücadele edilmesi görevini imzalayan devletlere, bu arada imzacı olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne de yüklemiştir. Kadın derneklerinin davalara müdahil olma taleplerinin reddinin CEDAW'ın kadına şiddetle, kadına ayrımcılıkla etkin biçimde savaşma yükümlülüğüne aykırı olacağı kuşkusuzdur. Kadın cinayeti ve kadına karşı şiddet dosyalarında kadın alanında çalışma yürüten ve politika üreten sivil toplum örgütlerinin, derneklerin davaya katılma taleplerinin reddine dair verilen yargı kararlarından vazgeçilerek toplumsal adaletin tesisinde şiddete uğrayan her bir kadın şahsında tüm toplumsal kesimlerin suçtan zarar gören pozisyonunda olduğu perspektifiyle yaklaşılmalıdır.

Yargı makamlarının keyfi ve hukuka aykırı kararları ile kadın hakları savunucularına yönelik süreklileştirilen yargısal şiddet, evrensel hukuk sözleşmeleri ile güvence altına alınan hukuki güvenlik ve hak arama hürriyetinin ağır ihlali sonucunu doğurmaktadır. Demokratik ve özgür toplum inşasında yaşamın her alanında kadınların eşit temsiliyetinin sağlanabilmesi için mücadele eden kadın hakları savunucularına yönelik yargısal şiddetin, bugün toplumun tüm kesimlerinin ağır etkileri ile karşı karşıya kaldığı toplumsal ve sosyal çürüme ile mücadeleyi geriye çeken bir noktadır. Bu sebeple öncelikli olarak yargı makamlarının kadın hakları savunucularına yönelik siyasi saiklerle gerçekleştirilen operasyonlarda mesleki etik ve ahlak kurallarına uygun olarak yargının araçsallaştırılmasını kabul etmeyerek hukukun gerektirdiği şekilde görevlerini icra etmesi gerekmektedir. Ayrıca siyasi aktörlerin yargı makamlarını etkileyerek toplumu dizayn etme çabalarından derhal vazgeçmesi ve demokratik hukuk devletinin gerekliliklerine uygun davranması gerekmektedir.

Yukarıda değinilen uygulama sorunlarının büyük çoğunluğu hukuk uygulayıcıları toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak eril bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Tüm bu sorunların aşılması ve yargısal boyutta kadına yönelik şiddetle etkili bir mücadele için tüm hukuk uygulayıcılarına toplumsal cinsiyet bilinci kazandırmak ve kadın odaklı yaklaşımın sağlanması için toplumsal cinsiyet eğitimlerine tabi tutulmalı, bu eğitimler sonucunda bilinç düzeylerine ilişkin değerlendirmeler yapılmalıdır.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

Başlarken önemle belirtmek gerekir ki 6284 Sayılı Kanun, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) esas alınarak düzenlenmiş bir kanun olduğundan uygulanabilirliği için atılması gereken en önemli adım **İstanbul Sözleşmesine** tekrar **taraf olmaktır**.

6284 sayılı yasa, İstanbul Sözleşmesinin gerisinde kalan bir yasal düzenlemedir. Kanunun belirlenen ilk yasa tasarısından farklı olarak “Ailenin Korunması” ismi ile yasalaşması temel sorunlardan biridir. Zira kadının şiddet döngüsü temelde aile içindeki tanımlamalardan kaynaklı olup kanunda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı dahi geçmemekte iken ev içi şiddetin, ailenin korunması bahanesi ile görünmez kılındığı bir toplumsal düzende kanunun ismi alınacak önlemlere, uygulamalara olan inancı da zedelemektedir. Bu nedenle kanun ilk yasa tasarısında olduğu gibi “Kadın ve Aile Bireylerinin Şiddetten Korunması” şeklinde adlandırılması önemli bir adım olacaktır. 6284 sayılı Kanun’un kapsam, çerçeve ve perspektif bakımından sözleşmeden farklılaştığı en önemli nokta ise kanunun, şiddetle mücadeleyi genel olarak bir “somut olay bazlı şiddetten korunma” bakış açısıyla sınırlı tutması, bir başka ifadeyle, şiddeti önleyici çalışmalara ve bütünlüklü politikalara ilişkin herhangi bir somut çerçeve çizmemesidir.

Sözleşme gereği şiddetle mücadele kapsamında toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ön yargıların ortadan kaldırılması amacıyla eğitim, medya ve özel sektörü de içeren kapsamlı, koordineli ve bütüncül politikalar üretilmesi yükümlülüğüne kanunda yer verilmeli ve bu konuda somut adımlar atılmalıdır. İstanbul Sözleşmesinde devletlere şiddet mağdurlarının “tıbbi ve adli tıp muayenesi yapmak, travma desteği ve danışmanlık hizmetleri sağlamak üzere uygun, yeterli sayıda ve kolayca erişilebilen, tecavüz kriz merkezleri veya cinsel şiddet sevk merkezleri

oluşturma” yükümlülüğü getirilmiş olmasına rağmen 6284 sayılı Kanun, cinsel şiddet kriz merkezlerine dair herhangi bir hüküm barındırmaması, şiddet mağdurlarının maddi ve manevi zararlarının devlet tarafından tazminini mümkün kılan özel bir düzenlemenin yer almaması bir eksiklik olup gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

6284 Sayılı Kanun’daki, lehe olan birçok düzenleme uygulamadaki sorunlar ve uygulayıcıların geleneksel ataerkil bakış açısından uzaklaşmayan anlayışları nedeniyle kadınlar aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Fiili uygulamaya bakıldığında, uygulama yönetmeliğine uygun bir şekilde tedbir kararlarının uygulanmadığını ve takibinin yapılmadığını, bunun uygulamada sorunlara yol açtığını, tedbir kararlarının kâğıt üzerinde kalmasına sebebiyet verdiğini, tedbirin şiddeti önleme etkisini ve korumasını zayıflattığını görülmektedir. 6284 sayılı Kanun kapsamında şiddet mağdurlarını koruma amacıyla çeşitli kurumlar iş birliği yapmaktadır. Ancak, bu kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve yetki karmaşası, uygulamada ciddi aksamalara yol açmaktadır. Aile mahkemeleri, kolluk kuvvetleri, ŞÖNİM ve sosyal hizmet birimlerinin etkin bir iş birliği yürütememesi, mağdurların destek mekanizmalarına erişimini zorlaştırmaktadır. Bazı durumlarda, ŞÖNİM’lerin yetersiz personel ve altyapı sorunları nedeniyle etkin hizmet veremediği görülmektedir. Personelin eğitim eksikliği ve vakalara müdahale konusundaki yetkinliklerinin sınırlı olması, mağdurların korunmasında sorunlara yol açmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Kanuna dair uygulama sorunları mülki amirlerin, kolluğun ve hukuk uygulayıcıların toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak eril bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Tüm bu sorunların aşılması ve yargısal boyutta kadına yönelik şiddetle etkili bir mücadele için tüm mülki amirlere, kolluk personellerine ve hukuk uygulayıcılarına toplumsal cinsiyet bilinci kazandırmak ve kadın odaklı yaklaşımın sağlanması için uygulayıcılar toplumsal cinsiyet eğitimlerine tabi tutulmalı, bu eğitimler sonucunda bilinç düzeylerine ilişkin değerlendirmeler yapılmalıdır. 6284 sayılı Kanun’un uygulanmasında karşılaşılan sorunların giderilmesi için hukuki düzenlemelerin iyileştirilmesi, kurumlar arası iş birliğinin artırılması, toplumsal bilincin geliştirilmesi ve eğitim eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Bunun yanında, şiddete maruz bırakılanların korunması için gerekli altyapının oluşturulması ve denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesi gerekmektedir.

Aile Hukuku Bakımından Değerlendirme

Türk Medeni Kanunu kapsamında ele alınan Aile Hukukuna dair düzenlemeler de diğer tüm alanlarda olduğu gibi toplumdaki kültürel normlar üzerinden kadına yönelik şiddeti başlıca meşrulaştırma vasıtası olmuştur. Aile Hukuku, toplumun kültürel değerleri ve geleneksel anlayışını gözetken yasalara dayanmakta olup kadının aile hukukundaki konumuna dair uygulama sorunlarının temel nedeni eril hukuk normları ve cinsiyet nötr bakış açısı ile yapılmış düzenlemeler olmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği göz ardı edilerek düzenlenen evlenme yaşı, eşlerin meslek ve işi, ortak konutun seçimi, velayet hakkının kullanılması gibi konularda uygulama kadının aleyhinedir. Bu nedenle kanuni düzenlemenin nasıl olduğu dışında uygulamanın ne yönde olduğu ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır. Sadece kadın için var olan “bekleme süresi” ise kadın-erkek eşitliğini bozan bir düzenleme olarak hala varlığını sürdürmektedir.

TMK 24. maddesi uyarınca kadın ve erkek ayrımı yapmadan her ikisi için de olağan ve olağanüstü evlenme yaşının aynı olarak belirlenmesi kadın-erkek eşitliğine uygun gibi görünse

de düzenleme bu haliyle Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile uyumlu olmayıp normun genellikle kız çocukları aleyhine uygulanma şekli eşitliği zedeler niteliktedir. Söz konusu düzenleme taraf olunan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile uyumlu hale getirilmeli ve ortadan kaldırılmalıdır. TMK madde 192'de belirtilen eşlerin meslek seçiminde “evliliğin huzur ve yararı göz önünde tutulur” hükmü kadınlar aleyhine yorumlanarak uygulanmaktadır. TMK 132. maddesi uyarınca doğacak çocuğun soy bağının tayini ve tespiti amacıyla kanun koyucunun evliliği sona eren kadın için evliliğin sona ermesinden itibaren 300 gün yasal bekleme süresi tayin etmesi kadın erkek eşitliğine aykırı bir düzenleme olup günümüzde teknolojik gelişmelerin olduğu nokta itibarıyla da gerekli bir düzenleme değildir. Kanun'un yaşanan gelişmelere kayıtsız kalması bir yana bu düzenlemeyi kadının biyolojik özellikleri sebebiyle zorunlu olarak yaratılan bir eşitsizlik olarak görmek mümkün değildir; çünkü bir zorunluluk yoktur. Bir hukuk kuralını sosyolojik alt yapısından bağımsız düşünmemek gerekir ve madde kaldırılmalıdır.

TMK 187. maddesi uyarınca kadın evlenmek ile kocasının soyadını almakta idi, Anayasa Mahkemesince söz konusu maddenin kadın erkek eşitliğine aykırı olması nedeniyle iptal edilmesi üzerinden geçen zamana rağmen henüz bir düzenleme yapılmamıştır. Aynı zamanda Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun 23. Maddesi uyarınca evlenen kadının kaydı kocasının hanesine taşınır, kocası ölen kadın yeniden evlenmedikçe ölen kocasının aile kütüğünde kalır, şeklindedir. Kadını kocasının soyadını almak ve kütüğüne geçmek zorunluluğunda bırakmak kadını erkeğe bağlı kılmanın, kadını ikincilleştirmenin bir yoludur. Türkiye hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini hem de Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini (CEDAW) onaylamış olduğu için kadının soyadı ve kütüğü konusunda erkek ile eşit konumda olabilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yapması zorunluluk arz etmektedir. Kadınların kimliğini erkeğin mülki bir hakkı gibi gören bu maddeler, kadın-erkek eşitliği gözetilerek ivedilikle yeniden düzenlenmelidir.

Tüm bu durumların yanında uygulamadan kaynaklık eksiklikler de kadınların şiddet ve eşitsizlik döngüsü içerisinde kalmasına neden olmaktadır. Aile konutunun tahsisi, geçici velayet tedbirleri, tedbir nafakası talepleri ile ilgili yine uygulamadaki eksiklikler, kadının ve çocukların güvenliğini ve yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle boşanma sürecinde kadına verilen gizlilik ve uzaklaştırma kararlarının çocuklara verilmemesi, çocuğun güvenliği ve refahı açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Kadının şiddete maruz kaldığı bir ilişkide, çocukla kişisel ilişki tedbiri verilmesi de hem çocuk hem kadın için mağduriyet yaratmaktadır. Boşanma davalarında kusur ilkesi, cinsiyetçi yargılama pratiğine örnek oluşturmaktadır. Kusurun tanımının açık ve net olmaması en öncelikli sorundur. Kusur açık biçimde tanımlanmadığından kadınların çalışmaları, bakım yükümlülüğünü ve ev işlerini üstlenmemeleri ya da çocuk yapmak istememeleri gibi kendilerine dair aldıkları kararlar cinsiyetçi bir biçimde kusur olarak sunulabilmekte, yargı kararlarında kadınların toplumsal cinsiyet rollerine uymaması kusuru olarak değerlendirilmektedir. Kayıtsız ekonominin yaygın olması nedeniyle, erkeğin mal varlığı resmi kayıtlarda görünmeyebilmekte iken belirlenen nafakanın miktarları asgari ücret, açlık ve yoksulluk sınırı gibi genel ekonomik standartlar çerçevesinde ele alındığında oldukça düşük kalmakta ve miktarların belirlenmesine ilişkin herhangi bir standart bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra kadına yönelik yoksulluk nafakasının süre ile sınırlanması tartışmaları yürütülmektedir. Tüm bu hususlar hukuk uygulayıcıların eril bakış açısından kaynaklanmakta olup bu tür durumların önüne geçmek için toplumsal cinsiyet

eşitliği bakış açısının kazandırılacağı eğitimler verilmelidir. Kadın yoksulluğunun tespiti ve önlenmesi için politikalar geliştirilmelidir.

İş Hukuku Bağlamında Değerlendirme

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en yoğun yaşandığı alanlardan biri çalışma hayatıdır. Kadınların üçte ikisinin kayıt dışı çalıştırıldığı veya ücretsiz aile işçisi olduğu bu dönemde, istihdam edilen kadınlara sahip olduğu birçok hakkı tanınmamakta veya doğal haklar pozitif ayrımcılık adı altında lütuf gibi sunulmaktadır. Kadınlar iş hayatında esnek, düşük ücretlerle ve güvencesiz olarak çalıştırılmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO) 190 sayılı “İş Yaşamında Şiddet ve Tacizin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” Haziran 2019 tarihinde toplanan Uluslararası Çalışma Konferansı’nda kabul edilmiştir. Türkiye henüz bu sözleşmeyi onaylamamıştır. Çalışma yaşamında ve çalışma ilişkilerinde en yakıcı sorunlarından biri olan şiddet ve tacizin önlenmesine yönelik uluslararası standartları içermektedir. Sözleşmenin temel ilkeler; Çalışma yaşamı ile ilişkili olarak her türlü şiddet ve tacizi kanunla yasaklamak, İlgili politikalarda çalışma yaşamındaki şiddet ve tacizin ele alınmasını sağlamak, Çalışma yaşamındaki şiddet ve tacizle mücadele etmek ve şiddet ve tacizin engellenmesine yönelik önlemleri uygulamak için kapsamlı bir strateji benimsemek, Uygulama ve izleme mekanizmaları oluşturmak veya var olanları güçlendirmek, Şiddet ve tacize maruz kalan kişiler için destek sunmak ve bu kişilerin hukuk yollarına erişimlerini sağlamak, Yaptırımlar getirmek, Uygunluk durumuna göre erişilebilir şekillerde araçlar ile rehberlik, eğitim ve öğretim hizmetleri geliştirmek ve farkındalığı artırmak, İş müfettişleri ve diğer yetkili organlar aracılığıyla şiddet ve taciz olaylarının denetimi ve incelenmesini sağlamaktır. Türkiye ivedilikle sözleşmeye taraf olmalıdır.

İş Kanunu madde 74, Devlet Memurları Kanunu madde 104’te kadınlar için tanımlanan doğum izni ebeveyn izni olarak yeniden düzenlenmelidir. Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik’e göre emziren kadının işyerinde kreş açma yükümlülüğü vardır. Ancak 2008’de 497 olan kreş sayısı 2016’da yarıya düşmüştür. Yönetmeliğe göre sadece annenin işyerinin kreş açması gerekiyor, babanın işyeri için böyle bir yükümlülük yüklenmemektedir. Dolayısıyla Yönetmelik çocuk bakımını anneye bırakılarak kadınların yoksulluğuna yapısal ayrımcılıkla sebebiyet verilmekte olup eşitlikçi bir düzenleme yapılmalıdır. İş Kanunu 69. maddesine aykırı olarak geceleri yedi buçuk saatten fazla çalıştıran; gece ve gündüz postalarını değiştirmeyen, 72. maddesi hükümlerine aykırı olarak bu maddede belirtilen yerlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek çocukları ve gençleri ve her yaştaki kadınları çalıştıran, 74. maddesindeki hükme aykırı olarak doğumdan önceki ve sonraki sürelerde gebe veya doğum yapmış kadınları çalıştıran veya ücretsiz izin vermeyen işveren veya işveren vekiline idari para cezası verilir. Ancak İş hukukundaki ağır ve tehlikeli işlerde kadınlar için öngörülen çalıştırma yasakları ve sınırlamalar, kadınların, özellikle kadın mühendislerin istihdamını önemli ölçüde etkilemekte ve cinsiyet ayrımcılığına yol açmaktadır. Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği’ndeki yasaklar, kadınların sanayide çalışabileceği alanları son derece kısıtlamaktadır. Bu nedenle bu düzenlemelerin teknolojik ve bilimsel gelişmeler dikkate alınarak, Avrupa hukuku ve uluslararası hukuk ışığında gözden geçirilmesi ve kadın istihdamını daraltıcı gereksiz yasakların kaldırılması gerekmektedir. Hem

kadın hem erkeği eşit olarak olumsuz etkileyen ağır ve tehlikeli işlerdeki çalıştırma yasakları kaldırılmalıdır. Bu tür işlerde iş sağlığı ve güvenliği önlemleri artırılarak hem kadın hem erkek işçiler korunmalıdır. Bu tür işlerde çalışıp çalışmayacağına, sağlığı söz konusu işi yapmaya elverişli olan kadınlar kendileri karar vermelidir, yasa koyucu değil. Aksi durum ayrımcılık oluşturur ve eşitlik ilkesini ihlal eder. Tüm bunların yanında kadın yoksulluğunun nedenleri ve buna karşı önlemlerin alınması için politikalar geliştirilmelidir.

İ. KAYYIM REJİMİ VE YEREL YÖNETİMLER

Kayyım kavramının Türkiye Hukuk Sistemi'nde doğrudan bir tanımı yapılmamakla birlikte Medeni Kanun'un 403. maddesinde "kayyım, belirli işleri görmek veya malvarlığını yönetmek için atanır." denilerek bir tanımlama yapılmaya çalışılmıştır.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 133. maddesinde ise "Suçun bir şirketin faaliyeti çerçevesinde işlenmekte olduğu hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için gerekli olması halinde; soruşturma ve kovuşturma sürecinde, hâkim veya mahkeme, şirket işlerinin yürütülmesiyle ilgili olarak kayyım atayabilir." kuralı belirlenmiştir.

Türkiye'de kayyım kavramının en çok kullanıldığı alan artık seçilmişlerin bulunduğu belediye, üniversite vb. kurumlardır. Türkiye siyasetinde birçok tartışmaya neden olan kayyım; KHK ile düzenlendiği ilk günden beri gündemde kalmıştır.

19 Ağustos 2016'da 411 Sayılı Torba Yasa tasarısı TBMM'den geçirilmek istendi. TBMM'den istediği sonucu çıkaramayan iktidar, halk iradesini yok saymak için 1 Eylül 2016 tarihli 674 Sayılı KHK ile 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 45.maddesinde değişiklik yaparak belediyelere kayyım atama yetkisi düzenlemiştir, aynı değişiklik ile belediyelerin taşınır mallarına el koyma ve çalışanlarını görevden uzaklaştırma yetkisini de valilik ve kaymakamlıklara vermişti.

674 Sayılı KHK, 10.11.2016 tarihinde TBMM'de kabul edilerek ve Resmî Gazete'de 24.11.2016 tarihinde yayımlanarak 6758 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun" haline gelmiştir.

Sözünü ettiğimiz 674 sayılı KHK'ye dayandırılarak 2016'da DBP'li toplam 95 belediyenin eş başkanları görevden alınarak yerlerine o yerlerin mülki amirleri olan vali ve kaymakamlar kayyım olarak atanmıştır. Aynı zamanda bu dönemde yerine kayyım atanan 93 belediye eş başkanı hakkında tutuklama kararı verilmiş ve uzun süre tutuklu bir şekilde yargılamaları devam etmiştir. Belediye eş başkanları ve belediye meclis üyelerinin görevlerinden uzaklaştırılmalarına ilişkin idari kararların iptali için açılan davalar sürüncemede bırakılarak hukuki başvuru yolları işlevsiz hale getirilmiştir.

Kayyım atamaları sonrasında anayasal haklarını kullanarak toplantı ve gösteri yapmak isteyen binlerce insan hukuka aykırı bir şekilde gözaltına alınmış ve haklarında davalar açılarak yargılanmıştır.

Kayyım atanan 94 belediyeden 954 memur KHK ile ihraç edilirken 1913 işçi kayyım tarafından işten çıkarılmıştır. Toplanma 2867 kişinin anayasa ile güvence altına alınan çalışma hakkı kayyım politikaları nedeni ile ihlal edilmiştir. Yaklaşık 5 milyon insanın Seçme ve Seçilme Hakkı kayyım atamaları nedeni ile ihlal edilmiştir. Aynı politika 2019 seçimleri sonrasında devam etmiştir. Toplam 56 belediye eş başkanı ve ilgili belediyelerde görev yapan belediye meclis üyeleri görevden alınmış veya görevlerinden uzaklaştırılmıştır.

31 Mart 2024 Seçimlerinden sonra DEM partinin seçimle kazandığı 12 belediyesine kayyım atanmış kayyım atamaları 27 Şubat 2025 tarihinde sayın Abdullah Öcalan'ın, Barış ve Demokratik Toplum Çağrısı'nın kamuoyu ile paylaşılması ile durmuştur. Kayyım atamalarına karşı anayasal haklarını kullanan binlerce yurttaş gözaltına alınmış kötü muameleye maruz kalmış ve yüzlerce yurttaş haksız şekilde tutuklanmıştır.

Kayyım politikasının 27 Şubat 2025 tarihinde sayın Abdullah Öcalan'ın, Barış ve Demokratik Toplum Çağrısının kamuoyu ile paylaşılmasından sonra uygulanmaması; kayyım politikasının başta DEM parti ve gelenek partilerine karşı siyasi iktidarın kullandığı baskı aparatı olduğunu kanıtlamıştır.

Kayyım politikası; merkezi yönetimin sınırsız müdahalesine açık olan belediyeçilik anlayışının da çok gerisine giden bir anlayış benimsemiştir. 2016 ve 2019 seçimlerinden sonra DBP ve HDP'den seçilen Demokratik, Ekolojik, Katılımcı, Kadın Özgürlükçü Yerel Yönetim Modelini benimseyen belediye eş başkanlarının görevden uzaklaştırılmaları için başvurulmuş bir yöntem iken 2024 yılında yapılan seçimlerden sonra DEM partinin yanında Türkiye'de birinci parti olan CHP 'nin belediye başkanlarının görevden uzaklaştırılması için de başvurulmuş bir sistem olmuştur.

Kayyım politikası başta DEM Parti ve aynı gelenekten gelen partilerin seçmeninin ağırlıklı olduğu şehirlerde Demokratik, Ekolojik, Katılımcı, Kadın Özgürlükçü Yerel Yönetim modelinin uygulanmasına karşı başlamış olsa da 2019 yılında yapılan yerel seçimler öncesinde AKP Genel Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın "Bu seçimlerde, teröre bulaşmış olanlar sandıktan çıkarsa, kayyım tayinleriyle yolumuza devam edeceğiz" söylemi, kayyım politikasının siyasi rant kazanma aparatı yapıldığı, 2024 yılında yapılan yerel seçimler sonrasında Dem parti belediyelerinin yanında CHP belediyelerine de kayyım atamalarının yapılması; kayyım politikasının bir bütün olarak muhalefet belediyelerinin ele geçirilmesi olarak yeni bir forma büründüğü görülmüştür.

Atanan kayyımların belediyeçilik hizmetleri yapmak yerine; halk hafızasına yönelik isimlerin, sembollerin değiştirildiği, yıkıldığı, kaldırıldığı, kentin silüetini bozan uygulamaların yapıldığı, başta Diyarbakır Sur olmak üzere kentin hafızasızlaştırılmasına hizmet eden konutların ve taklit sokakların inşa edildiği, tarihi yapıların, belediyeye ait taşınmazların cemaat vakıflarına ya da

iktidar yandaşı kişilere tahsis edildiği, kiralandığı, belediyeye ait taşınmazların merkezi yönetime devredildiği, kadın politikasına yönelik kadın odaklı çalışmaların durdurulduğu, merkezlerin kapatıldığı, kamusal alanda Kürtçe'nin görünür, bilinir ve öğrenilir olmasını sağlayan imkanların kaldırıldığı, personel rejiminde ve belediye hizmetlerinde siyasi zabıta ile hareket edildiği belediyelerinin içinin boşaltıldığı, öz kaynaklarının satıldığı veya diğer kurumlara bedelsiz verildiği, belediye işçilerinin işten çıkarıldığı, memurların ihraç edildiği görülmüş olup bu uygulamalar ile belediyeler iş yapamaz hale getirilmiştir. Artı kaynakla alınan belediyelerin dönem sonunda milyonlarca borç yükü altına sokulduğu tespit edilmiştir.

Kayyım uygulamaları, özellikle kadın özgürlükleri açısından ciddi bir tahribata yol açmıştır. Kadın daire başkanlıklarının kapatılması, kadın danışma merkezlerinin işlevsizleştirilmesi ve eşbaşkanlık sisteminin yok sayılması, yerel bütçelerde kadın, gençlik ve ekoloji politikalarına ayrılan kalemlerinin iptal edilmesi gibi uygulamalar kayyımlar tarafından özellikle uygulanmıştır. Bu uygulamalar Anayasa'nın 10. maddesinde güvence altına alınan eşitlik ilkesine ve CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) yükümlülüklerine aykırı olmuştur.

Bu uygulamalara dair derneğimiz tarafından 26.03.2024 tarihli "Kent Hakkı Bağlamında Kayyum Uygulamaları"(Ek-6) ve 24.06.2026 tarihli "Kayyım Süreç Raporu " isimli raporda (Ek-7) kayyım uygulamaları ve hak ihlalleri ayrıntılı bir şekilde raporlaştırılmıştır her iki raporda ekte sunulmuştur.

DEĞERLENDİRME VE KURUMSAL ÖNERİLERİMİZ

1. Eş başkanlık sistemi ve en az %50 kadın temsiliyeti için yerel yönetimler mevzuatında düzenlenme yapılmalıdır. Yerel yönetimlerde anadil, kültürel kimlik ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları anayasal güvenceye kavuşturulmalı; merkezi idarenin bu alanlarda sınırlayıcı müdahaleleri kaldırılmalıdır.
2. Kayyım atamalarının yasal dayanağı olan 674 Sayılı 38. maddesi ile getirilen 5393 sayılı yasanın 45/3. Maddesi kaldırılmalıdır.
3. Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyduğu çekincelerden vazgeçilerek Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın bir kısmının hükümlerinin uygulanmasına dair çıkarılan 3723 sayılı kanun hükümlerinde değişiklik yapılmak suretiyle onaylanarak uygulanmalıdır. Belediyecilikte kent konseylerine, mahalle meclislerine ve belediye meclislerine halkın doğrudan katılımını artıracak şekilde etkinleştirilmelidir.
4. Kayyım Atamalarının başladığı 1 Eylül 2016 tarihinden itibaren belediyelere atanan kayyımlar tarafından diğer kurumlara veya 3. Kişilere satılan, devredilen veya kiralanın menkul ve gayrimenkullerin iadesi sağlanmalıdır.
5. KHK ile işten çıkarılan belediye işçi ve memurların işe iadesi sağlanmalı
6. Anayasa madde 127/4'te seçimle belirlenen mahalli idare organlarının organlık vasıflarıyla ilgili İçişleri Bakanı'na istisnai ve sınırlı bir yetkinin düzenlenerek yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

7. Belediye başkanının herhangi bir nedenle görevden alınmış olması durumunda seçmen iradesini yansıtacak bir biçimde belediye meclisi tarafından seçim yapılarak Belediye başkanının seçilmesine ilişkin yasal düzenleme uygulanmalıdır.
8. Belediye başkanının veya belediye meclis üyelerinden 2/3 sinin görevinin bir şekilde son bulması durumunda 3 ay içinde seçim yapılarak belediye başkanı ve belediye meclis üyelerinin seçim ile belirlenmelidir.

J. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDEKİ ÇEKİNCELERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRME

Çekinceler rejimine ilişkin uluslararası alanda ortaya konan ve günümüzde örf ve adet hukuku niteliği kazanmış hukuk metni, 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’dir. Çekince teriminin anlamı, Sözleşme’nin Giriş kısmında, ‘Terimlerin Kullanılması’ başlığı altında yer almaktadır. Madde 2 (d) uyarınca çekince, “*nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin, devletin bir antlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken, tasvip ederken veya antlaşmaya katılırken, bazı antlaşma hükümlerinin hukuki etkisini kendisi bakımından ihraç etmek veya değiştirmek için yaptığı tek taraflı bir beyan*” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, çekinceleri düzenleyen 21(1)(a)’da, “... çekince ileri süren devletin diğer tarafla ilişkilerinde, çekincenin ilgili olduğu antlaşma hükümlerini çekince ölçüsünde değiştirir,..” ifadesi yer almaktadır.

Bu ifadelerin, devletlerin uygulaması ve doktrinde kabul gören görüş ışığında, bir çekincenin niteliği itibariyle, belirli bir antlaşma hükmünü çekince koyan devlet bakımından değiştirme, etkilerini azaltma veya ortadan kaldırma amacını güttüğü tartışma götürmemektedir. Bu amaca yönelik bir devlet beyanı, ismi ne olursa olsun, çekince addedilecektir. Başka bir deyişle, bir devlet, sözleşme hükümlerini kendisi bakımından değiştirme maksadıyla ortaya koyduğu bir beyana çekince dışında bir isim vererek bu rejimin kendisine uygulanmasından kaçınamayacaktır.¹⁹

Türkiye, insan hakları hukuku ve insancıl hukuk alanında gerek evrensel gerekse bölgesel kapsamlı sözleşme ve protokollerin birçoğuna taraf durumdadır. İşkence, onur kırıcı muamele ve kaybolmalara ilişkin sözleşmeler, temel hak ve özgürlüklere ilişkin ikiz sözleşmeler, azınlık haklarını koruyucu sözleşmeler, kadın hakları sözleşmeleri, çocuk hakları sözleşmeleri, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin sözleşmeler, eğitim hakkıyla ilgili sözleşmeler, mültecilere ve ilticaya ilişkin sözleşmeler, uluslararası suçların cezalandırılmasına ilişkin sözleşmeler, silahlı çatışma hukukuna ilişkin sözleşmeler, terörizme ve silahsızlanmaya ilişkin sözleşmeler bu kapsamdadır.

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler, Anayasa’nın 90. maddesi bağlamında, yasalarla eşdeğer ve hatta çelişmeleri durumunda uluslararası sözleşme hükümlerinin uygulanması düzenlendiğinden, yasalardan üstün bir konuma yerleştirilmiştir. Tarihsel süreçte işlenen ve halen kapsamlı bir şekilde ve derinleşerek devam eden insan hakları ihlalleriyle yüzleşmek, Kürt sorununun özgürlükçü ve demokratik bir zeminde çözümü için ele alınması gereken sorunlar ve yapılması gereken düzenlemeler için insanlığın ortak mirası olarak

¹⁹ Zeynep Elibol_İHOP Çekinceler Raporu

kabul edilen uluslararası insan hakları hukuku standardının ve evrensel hukuk değerlerinin esas alınması gerekmektedir.

Türkiye'nin taraf olduğu tüm uluslararası sözleşmeleri değerlendirmek kapsamlı bir çalışma gerektirmektedir. Temel hak ve özgürlükler ile ilgili Türkiye'nin taraf olduğu başlıca sözleşmelerde yer alan çekincelere değinmeyi önemli görmekteyiz:

➤ **Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOKS):**

Madde 22 : *“İki ya da daha fazla taraf devlet arasında, müzakere yoluyla yahut bu sözleşmede açıkça öngörülen usuller yoluyla çözüme kavuşturulamayan bu sözleşmenin yorumlanmasına ya da uygulanmasına ilişkin herhangi bir uyuşmazlık, uzlaşmayan taraflar başka bir çözüm tarzında mutabakata varmadıkça, uyuşmazlığın taraflarından herhangi birinin talebi üzerine, karara bağlanması için, Uluslararası Adalet Divanına götürülecektir.”*

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti, kendisini işbu Sözleşme'nin 22. Maddesi ile bağlı saymamaktadır. Sözleşmenin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirilebilmesinden önce her durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin açık muvafakatinin sağlanması gerekmektedir.”

➤ **BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS):**

Madde 27: *“Azınlıkların Korunması: Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişilerin, grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenemez.”*

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar.”

➤ **BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS):**

Madde 13(3): *“Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların veya –bazı durumlarda– yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.”*

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 13. maddesinin 3. ve 4. Fıkraları hükümlerini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3., 14. ve 42. Maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar.”

➤ **Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KKAOKS):**

Madde 29 : “Sözleşmenin yorumuna dair uyuşmazlıkların çözümü

1. İki veya daha fazla Taraf Devlet arasında işbu Sözleşmenin yorum veya uygulanmasından doğan ve müzakere ile çözümlenemeyen herhangi bir uyuşmazlık, birinin talebi ile hakem kuruluna götürülecektir. Taraflar tahkimname talebinden itibaren 6 ay içinde hakem kurulunun teşekkül tarzında anlaşmazlarsa, taraflardan herhangi biri uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanına, Divan Statüsü uyarınca götürebilir.

2. Taraf Devletlerden her biri işbu Sözleşmenin imzalanması veya onayı sırasında veya katılma sırasında, kendisini bu maddenin birinci paragrafı ile bağlı saymadığını beyan edebilir. Diğer Taraf Devletler, böyle bir çekince koymuş olan Taraf Devlet karşısında aynı paragrafla bağlı olmayacaktır.

3. Bu maddenin 2. Paragrafına göre çekince koyan her Taraf Devlet, BM Genel Sekreterine ihbarda bulunarak her zaman çekincesini geri alabilir.”

Çekince: “Sözleşme madde 29 fıkra 2 hükmü uyarınca Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kendisini bu maddenin 1. paragrafı hükmüyle bağlı addetmediğini beyan eder.”

➤ **İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme (İKS):**

Madde 30 :

“1. İki veya daha ziyade Taraf Devletler arasında bu Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasını ilgilendiren müzakere ile çözümlenemeyen herhangi bir anlaşmazlık, bunlardan birinin talebiyle hakeme havale edilecektir. Hakem talebinin yapıldığı tarihten itibaren altı ay içerisinde taraflar hakem teşkili üzerinde anlaşmaya varamazlar ise, bu taraflardan herhangi birisi anlaşmazlığı Divan Statüsüne uygun olarak yapılacak bir talep ile Uluslararası Adalet Divanına intikal ettirebilecektir.

2. Her Devlet bu Sözleşmenin imzalanması veya onaylanması veya buna katılması sırasında bu maddenin 1. paragrafı ile bağlı olmadığını beyan edebilir. Diğer Taraf Devletler, böyle bir çekince koymuş olan herhangi bir Taraf Devlet ile ilgili olarak bu maddenin 1. paragrafı ile bağlı olmayacaktır.

3. Bu maddenin 2. paragrafına uygun olarak çekince koyan herhangi bir Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yapacağı bir bildirim ile bu çekincesini her zaman geri alabilir.

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Sözleşmenin 30. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, aynı maddenin 1. fıkrası ile kendisini bağlı addetmediğini beyan eder.”

➤ **BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS):**

Madde 17: “*Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek*

[...]

d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler.”

Madde 29(1): “*Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:*

[...]

c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;”

[...]

Madde 30: “*Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.”*

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.”

➤ **AİHS, 1 No’lu Ek Protokol**

Madde 2: Eğitim hakkı: Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

Çekince : Türkiye, Protokol’ü onaylarken eğitim hakkını düzenleyen 2. maddeye bir çekince koymuş ve Protokol’ün 2. maddesinin, Tevhidi Tedrisat Kanunu hükümlerine hâlel getirmeyeceğini beyan etmiştir

➤ **Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı**

Türkiye, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartını 21 Kasım 1988 tarihinde imzalamıştır. “Özerk yerel yönetim” ilkesini benimseyen ve yerel yönetimleri merkezi idareler karşısında güçlendirmeyi öngören bu sözleşmenin 1991 tarihli bir yasayla da TBMM tarafından onaylanması uygun görülmüştür. Yerel Yönetimler Özerklik Şartının 12. maddesi, taraf olmak isteyen devletlere, hükümler arasından seçim yapma olanağı vermektedir. Türkiye, 12. maddeye uygun olarak, Yerel Yönetimler Özerklik Şartının 2. ve 5. maddelerini, 3. 7. ve 8. maddelerinin 1. ve 2. fıkralarını, 4. maddenin 1 ilâ 5. fıkralarını, 6. maddenin 2. fıkrasını, 9. maddenin 1., 2., 3., 5. ve 8. fıkralarını ve 10. maddenin 1. fıkrasını onaylamıştır.

DEĞERLENDİRME ile KURUMSAL ÖNERİLERİMİZ

Türkiye'nin insanlığın ortak mirası olarak görülen ve evrensel hukuk değeri olan, ayrıca Anayasa 90. Maddesi gereğince yasalar ile eş değer hatta üstün tutulan taraf olduğu çok sayıda uluslararası sözleşmeye çekinceler koymuş olması, özellikle çekince koyulan maddelerin genel olarak azınlık haklarının tesisi ve korunması kapsamında medeni ve siyasal haklar, yerel yönetimlerin merkezi idare karşısında güçlendirilmesi, anadil hakkı başta olmak üzere sosyal ve kültürel haklar, eğitim hakkı gibi temel hak ve özgürlükler alanını ilgilendiren haklar olması, öncelikle devlet mekanizmasının belirli bir antlaşma hükmünü değiştirme, etkilerini azaltma veya ortadan kaldırma amacını güttüğü, ayrıca özü itibarıyla de tekçi ve merkezîyetçi yapısını pekiştirme maksadı taşıdığı tartışmasını doğurmaktadır.

Türkiye'nin sözleşmelerdeki çekinceleri, Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, İnsan Hakları Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi gibi birçok uluslararası mekanizma tarafından değerlendirilmiştir. Sonuç gözlemlerinde birçok mekanizma çekince koyulan maddelerin sözleşmelerin tamamının uygulanmasına hâle getirebileceğini, coğrafi kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini, taraf devletin etnik, dinsel veya dilsel tüm azınlık gruplarının ayrımcılığa karşı etkin biçimde korunmasını ve haklarından yararlanmasını sağlama yükümlülüğü altında olduğunu, çekincelerin Kürtler ve Romanlar gibi çeşitli azınlık grupların ayrımcılığa maruz kalmasına ve haklarının kısıtlanmasına yol açtığını, çekinceler kaldırılmasının azınlık gruplara mensup çocukların, özellikle Roman ve Kürt çocukların ayrımcılığa uğramasının engellenmesi bakımından önemli olduğu, Türkiye'nin sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğini belirtilmiştir. Uluslararası Adalet Divanı kararlarına dair çekincenin Türkiye tarafından hala muhafaza edilmesinin nasıl bir anlam taşıdığı sorgulanmıştır.

Tüm bu nedenlerle Türkiye'nin, insan haklarının korunmasına dair Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi(IAOKS), BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS), BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS), Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KKAOKS), İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme (İKS), BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), AİHS, 1 No'lu Ek Protokol, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki, sözleşmelerin lafzına ve ruhuna aykırı çekinceleri bir an önce kaldırılmalıdır.

SONUÇ

Çalışma alanlarımız gereği adliyelerde, hapisanelerde ve sokakta yaşanan tüm hukuka aykırılıkları yukarıda özetlemeye çalışarak; önerilerimizi komisyon ile paylaşmak istedik. Komisyonun misyonu gereği ortaya çıkacak yeni yasal düzenlemelerin tüm bu hukuka aykırılıkları ortadan kaldırması ve hatta temel insan hakları esas alınarak daha ileri bir seviyeye getirmesi gerektiğine inanıyoruz.

Bu bağlamda Komisyonun üstlendiği sorumluluğu önemsiyor, halkların inançların cinsiyetlerin ekolojinin bir arada yaşayabileceği koşulların inşası için yeni bir hukuk anlayışına ve bu hukukun tüm öznelerle birlikte kurulmasına ihtiyacımız olduğu aşikar olup barış ve demokrasinin korunabilmesinin yolunun hukukun üstünlüğü ile mümkün olacağına inanıyoruz. Toplumun barışa ve demokrasiye olan inancının, ortaya çıkacak yasal düzenlemeler ve devamında gelecek pratikler ile yaratılacak bağımsız ve tarafsız yargı görünümü ve güvencesiyle sağlanacağını düşünüyoruz. Bu kapsamda toplumun yargıya ve adalete olan inancını geri getirmenin gelinen aşamada en önemli unsurlardan biri olduğunu ve Komisyonun önüne koymuş olduğu misyon gereğince yeni düzenlemelerin başta insan hakları temel metinleri olmak üzere Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararları dikkate alınarak hazırlanması gerektiğini düşünüyoruz.

Gelinen noktada barış ve demokratik toplum çağrısıyla birlikte üzerinde yaşadığımız coğrafyada halkların, kimliklerin, inançların, cinsiyetlerin ve ekolojinin birlikte yaşayabileceği eşit ve özgür koşulları inşa etme fırsatının hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygılı hukuki düzenlemeler ve pratikler ile mümkün olacağı inancıyla, bu kapsamda dikkate alınmak üzere raporumuzu bilgilerinize sunuyoruz.